

DE OUDE FLESCH

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

36e JAARGANG

4e KWARTAAL 2013

Nummer 135

ISSN 1383-3049

LOSSE NUMMERS € 10,-

pont
EUROPE

Passionate about Packaging

European supplier of glass and plastic packaging

Containers and bottles for
pharmaceutical products,
food supplements and
sports nutrition

Sales offices and warehouses
in the Netherlands, Germany,
France, Great-Britain
and Poland.

www.ponteuropa.com
info@ponteuropa.com

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

 **NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

OLD SCHIEDAM

**ORIGINAL SINGLE
MALT GENEVER**

**JENEVER
MUSEUM**

 **dijkstra
vereenigde**

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

Inhoud

4. Draadglas in het Gemeentemuseum Den Haag

Kitty Laméris

11. De Fragiele Romeinse Ribbenkom

Hans van Rossum

13. 's Avonds voor het slapen gaan.....

Johan Soetens

22. Een lid stelt zich voor

Coos van Deursen

30. Ovale Jeneverflessen

Peter Vermeulen

34. American Handled Jugs

Johan Pastor

35. Blik in een Huisapothek

Robert van Ee

36. DOF vijf jaar in kleur

Johan Soetens

39. Mededelingen en nieuws

Van de redactie.

Van wat waarschijnlijk de belangrijkste uitvinding is geweest in de Venetiaanse glaskunst van de 16^e eeuw, het filigrana ofwel draadglas terug naar de Romeinse periode en vandaar weer voorwaarts in de tijd naar een ritueel vóór het slapengaan dat menig oudere lezer zich nog zal herinneren. Al 5000 jaar begeleid glas het leven en ons doen en laten: van luxe exclusiviteit tot de prozaïsche voorwerpen voor dagelijks gebruik. Wij trachten in dit blad daar regelmatig een beeld van te geven en denken daar ook ditmaal weer in geslaagd te zijn. Ons lid Coos van Deursen komt ons in dit nummer vertellen hoe hij in de wereld van het glas terecht is gekomen. Zijn verhaal over zijn leertijd in de Schiedamse glasfabriek was een goede aanleiding om een aantal historische foto's uit het begin van de jaren 1950 af te drukken. Daarmee hopen we speciaal de Schiedammers onder onze lezers een genoegen te doen.

Peter Vermeulen kwam op zijn niet eindigende speurtocht ovale jeneverflessen tegen en Robert van Ee keek als arts-in ruste met ironische blik naar wat eens onderdeel was van de huisapothek van een Franse familie.

Waarschijnlijk zijn nergens ter wereld zoveel verzamelaars van flessen te vinden als in Amerika. Amerikaans glas mag dan niet zulke oude papieren hebben als dat uit de Oude Wereld, maar in schoonheid van vorm en variëteit van kleur vormen de producten van de oude glashuizen uit Nieuw Engeland een uniek verzamelobject. Tenslotte: het is vijf jaar geleden dat 'De Oude Flesch' definitief in kleur uitkwam. Inmiddels is het uitgegroeid tot een blad met een internationale lezerskring. Daarbij past een woord van dank aan de auteurs en zeker ook de adverteerders die dit mogelijk hebben gemaakt.

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Verzamelaarsvereniging

“De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Vacature

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijkse bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 136

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:

Vaas met *filigrana a retortoli*, Venetië 2e helft 16e eeuw.

Hoogte 18,5 cm.

Collectie Gemeentemuseum Den Haag

DRAADGLAS

Kitty Laméris

FRIDES LAMÉRIS – Kunst & Antiek
Amsterdam

IN HET GEMEENTEMUSEUM IN DEN HAAG

Zoals bekend heeft het Gemeentemuseum Den Haag een schitterende collectie glas. Recent is deze collectie aangevuld met twee aanwinsten van *filigrana* glas (afb. 6 en 8). *Filigrana* glas is gemaakt met staafjes kleurloos glas die zijn versierd met (meestal witte) glasdraden. In Nederland wordt dit glas draadglas genoemd. *Filigrana* glas is van oorsprong Venetiaans. Het werd gemaakt vanaf 1527. In dit jaar werd er patent aangevraagd voor dit nieuwe type glas.

Er zijn drie verschillende soorten draadglas te onderscheiden, draadglas versierd met een draad per staafje, *filigrana a fili* genoemd (afb.9), draadglas met gedraaide patronen in de staafjes, *filigrana a retortoli* (afb.1, 2, 6 en 8), en glazen die bestaan uit een netwerkpatroon met belletjes tussen de draden, *filigrana a reticello*. Het Gemeentemuseum heeft van al deze soorten prachtige voorbeelden. In dit stuk zal ingegaan worden op verschillende dateringsmethoden van *filigrana* glas, aan de hand van voorbeelden uit de rijke collectie van het museum. (Alle glazen staan afgebeeld en beschreven in; Jet Pijzel-Dommisse en Titus Eliens; *Glinsterend Glas*, Zwolle 2009.

Afb. 1. Wijnglas met *filigrana a retortoli* Hoogte 28 cm. Diameter 14,7 cm.

Er zijn verschillende methodes om te weten te komen hoe oud een bepaald type glas is. Het is natuurlijk het gemakkelijkst als een glas gedateerd is. Dit gebeurt een enkele keer, meestal in combinatie met een graving. De reden hiervoor kan zijn dat een glas wordt gemaakt naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis als een huwelijk of een vrede. Net als een schilder bij een schilderij, kan een graveur het glas signeren en dateren als deze de gravure heeft afgerond. Dit geeft een terminus post quem. Het glas kan in ieder geval niet voor zo'n huwelijk of vrede gegraveerd zijn. In de meest gevallen zal het glas zelf omstreeks dezelfde tijd zijn gemaakt als het gegraveerd is.

Meestal bestaat draadglas helemaal uit staafjes waardoor kantachtige patronen zijn ontstaan, waarop gravingen onleesbaar zijn. Over het algemeen worden deze glazen dus niet gegraveerd, en vervalt deze daterings methode.

In de collectie van het Gemeentemuseum in Den Haag bevindt zich echter een glas dat deze regel doorbreekt. Het gaat om een prachtige grote bokaal (afb.1) die versierd is met verticale *retortoli* staafjes die afgewisseld worden met opengelaten gedeeltes van *cristallo*.

Hierop zijn met een diamant in allerlei verschillende handschriften namen en dateringen geschreven. Waarschijnlijk is het glas gebruikt door een zogenaamd Stubengesellschaft in Oostenrijk. Een Stubengesellschaft, of Drinkstubengesellschaft, was een gezelschap heren uit de bovenlaag van de bevolking, dat zich bezighield met politiek. Om lid te worden werd een grote som vereist, of een kostbare beker, die men rond liet gaan om uit te drinken.

Misschien was het in dit gezelschap het gebruik om de inzegening van een nieuw lid te bevestigen door deze zijn

naam te laten schrijven in het glas met de datum van dat moment. Niet onwaarschijnlijk nadat deze persoon de hele bokaal had moeten leegdrinken. Een groot gedeelte van de namen is onleesbaar maar de dateringen zijn goed te zien. De vroegste en de meeste signatures dateren uit 1564. De laatste uit meer dan een eeuw later uit 1674. Dit betekent waarschijnlijk dat dit glas in 1564 al bestond. Enkele namen uit 1670 zijn wel goed leesbaar: 'Ferdinandus Carolus Fux a Lebenberg' en 'Jacoby de Fridercis Parochy Marlinga'. (Pijzel-Dommisse, p.70,71).

De toevoegingen, 'a Leberberg' en 'Marlinga' zijn zeer interessant en vertellen naast de jaartallen iets over het glas. Schloss Leberberg dat is gebouwd bij de Marlinger berg door de Heren von Marling, ligt namelijk in Zuid Tirol, slechts 80 kilometer van Hall in Tirol. En het is bekend dat juist in Hall in Tirol in het midden van de zestiende eeuw veel glazen zijn gemaakt met dit model, zij het meestal zonder *filigrana* decoratie.

Onder leiding van Sebastiaan Höchstetter werd hier van 1540 tot 1569 glas gemaakt. Wie weet is het glas van het Gemeentemuseum in deze glashut gemaakt. Interessant om te weten is dat een grote bokaal met dezelfde vorm (maar zonder *filigrana*) eigendom was van het 'Stubengesellschaft' te Hall in Tirol, waar de eigenaar van de glashut, Sebastiaan Höchstetter, lid van was. (Erich Egg, 1962, Tafel VI, afb. 12)

Afb.2. Hoogte 17,5 cm. Diameter 12 cm.

Een andere dateringsmethode is het bestuderen van opgegraven glas. Het mooist is natuurlijk een vondst van productieafval van een glashut, maar ook andere vondsten kunnen heel wat onthullen over de geschiedenis van het glas.

Het Gemeentemuseum heeft een bodemvondst van draadglas met een wel heel interessante herkomst (afb.2). Het is opgegraven in Syrië en is samen met twee andere opgegraven glazen die zich in het Musée National in Damascus bevinden, een aanwijzing dat *filigrana* glazen al snel ook buiten Venetië geliefd werden (Al'Ush, 1976, p.267, fig. 153).

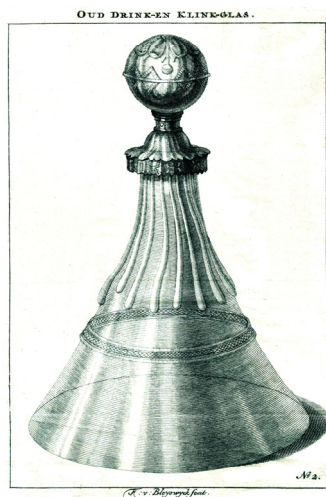
Twee glazen van hetzelfde type zijn afgebeeld op een schilderij met een allegorie op de ware liefde, geschilderd door Pieter Pourbus (Wallace collectie, Londen). (afb.3) Een rijk gezelschap gekleed in schitterende kleding en behangen met juwelen zit rond een marmeren tafel met heerlijkheden. Alles straalt overvloed uit. Op deze tafel staan de twee glazen gevuld met rode wijn.

Pieter Pourbus (Gouda 1523-Brugge 1584) werkte het grootste gedeelte van zijn leven in Brugge. Dit schilderij vertelt verschillende dingen over het glas. Ten eerste dat *filigrana* glas al rond 1547, de datum die aan het schilderij gegeven wordt, in Brugge bekend was, slechts 20 jaar na de uitvinding ervan. Daarnaast wordt duidelijk dat het het chicste van het chicste is. Alles is uit de kast gehaald om het gezelschap zo rijk en voornaam mogelijk te laten overkomen. Om dit te benadrukken zijn deze twee nieuwerwetse glazen op tafel gezet.

Afb. 3. Pieter Pourbus (1523-1584) *Allegorie op de ware liefde*, ca 1547. (By kind permission of the Trustees of the Wallace Collection, Londen.) Links en rechts een uitvergroting van de op tafel staande glazen.

Het is op dit moment nog moeilijk te zeggen of deze glazen uit Venetië zelf zijn gekomen, of dat ze behoren tot de vroegste productie van *filigrana* glas uit bijvoorbeeld Antwerpen. Opmerkelijk is op wat voor uiteenlopende plaatsen in de wereld dezelfde soort aan Venetië gerelateerde glazen worden aangetroffen.

Afb. 4. Frans van Bleyswyck (1671-1746)
Óud drink- en klinkglas, 1734.

Een andere afbeelding van een vergelijkbaar glas, is van 1735, bijna tweehonderd jaar later. In het Nederlandse boek van Van Alkemade en Van der Schelling, *Nederlands Displegtigheden* worden historische drinkgewoontes uit Nederland tot en met de achttiende eeuw beschreven. In het hoofdstuk over 'Feest en schetsglazen' is een drinkuyt afgebeeld met een montering van een zilveren bel (afb.4). De kelk is afkomstig van hetzelfde type glas als gevonden in Syrië en op het schilderij uit België, met *filigrana* decoratie van verticale banen op de onderkant met daarboven, in dit geval één, horizontale baan bestaande uit een *retortoli* staaf tussen twee *fili* staafjes.

In het boek staat vermeld dat het glas is nagetekend naar een glas dat in het bezit was van de burgemeester uit Gouda, Daniël de Lange die het had geërfd van Daniël van Keulen. Daniël van Keulen blijkt professor in de rechten te zijn geweest te Leiden en leefde van 1608 tot 1672.

In dit boek uit 1735 wordt dankzij het onderwerp, namelijk oude drinkgewoontes, een destijds al oud glas afgebeeld. Doordat de jaartallen van de oorspronkelijke eigenaar te herleiden waren, is een prachtige terminus ante quem ontstaan. Het glas dat op de prent is afgebeeld, moet dus in ieder geval voor 1672 zijn gemaakt, het jaar dat de oorspronkelijke eigenaar, Daniël van Keulen, stierf.

Hieruit wordt duidelijk hoe belangrijk afbeeldingen kunnen zijn voor het dateren van objecten. Zeker als ze gedateerd zijn, of gesigneerd door een schilder waarvan bekend is wanneer deze heeft geleefd. Over het algemeen wordt er vanuit gegaan dat op schilderijen contemporaine stukken worden afgebeeld, zelfs als het gaat over onderwerpen die zich in het verleden afspelen. Een mooi voorbeeld hiervoor is het laatste avondmaal. Dit is in Italië naast de aankondiging van de geboorte van Jezus de meest geschilderde episode uit de bijbel. En zoals we allemaal weten, dronk Jezus op deze avond samen met de apostelen een glas wijn. Deze is vaak in glazen geschonken, en in plaats van Romeinse glazen uit de eerste eeuw van Christus uit te beelden, wordt de wijn meestal gedronken uit glazen die ook werden gebruikt op het moment dat het schilderij werd gemaakt.

Rechts; Afb. 5. Anoniem, ca. 1600. *Stillevens met tinnen borden, vlees druiven en olijven.* Coll. Museum Het Prinsenhof, Delft. Bruikleen Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Foto Tom Haartsen.
Boven; detail tazza en glas.

Voor Nederland zijn stillevens van onschatbare waarde. Op pronkstilleven wordt het mooiste en kostbaarste uitgebeeld dat men kon bedenken en hiertoe behoorden de felbegeerde Venetiaanse glazen en later ook de glazen die in de Nederlanden zelf gemaakt werden op de Venetiaanse manier.

Glazen staan niet alleen vanwege hun kostbaarheid op deze schilderijen, maar ook vanwege hun fragiliteit. Hiermee wijzen ze de toeschouwer op zijn sterfelijkheid. Net als bloemen en horloges, verwijst het breekbare glas naar de eindigheid van het bestaan.

Filigrana glazen komen maar weinig voor op schilderijen. Maar op een doek uit het Prinsenhof te Delft echter, staan er maar liefst twee (afb.5). Een hoog glas dat meestal aan Antwerpen wordt toegeschreven en een prachtige tazza. Sinds kort is het Gemeentemuseum een zeer vergelijkbare tazza rijker (afb.6).

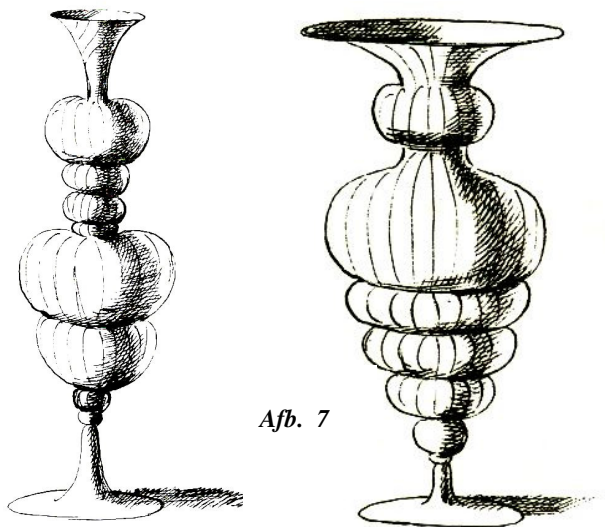
Het is niet bekend wie dit schilderij heeft gemaakt, noch hoe oud het precies is, maar schilderij en glas zullen beiden in het eind van de zestiende, begin zeventiende eeuw zijn ontstaan. Begin dit jaar waren glas en schilderij voor één keer samengebracht op een tentoonstelling om de nieuwe aankopen te vieren.

Afb. 6. Wijnglas. Hoogte 10,3 cm. Diameter kelk 18,8 cm. Diameter voet 8,1 cm.

Speciaal voor glasspecialisten is de *Bichierografia* van onschatbare waarde. Dit is een serie van vier delen met circa 1600 afbeeldingen van glazen, getekend door Giovanni Maggi. Het is opgedragen aan de kardinaal Francesco Maria del Monte (1549-1626) die bevriend was met de Groot hertog van Toscane, Ferdinand I dei Medici (1549-1609). De kardinaal had een grote verzameling glazen. In een inventaris van kardinaal Del Monte, waarin zijn goederen worden beschreven, wordt gerept over 'Bicchieri di cristallo e vetro di diverse sorte numero cinquecento' (500 glazen van cristallo en verschillende soorten glas) (Barocchi 1977, p.V en 25, p.XIII). In een poging bij de kardinaal in dienst te worden

genomen, heeft Giovanni Maggi de collectie glazen op papier gezet en aan hem opgedragen. In het vierde deel staan een paar gestreepte vaasjes afgebeeld (afb.7) die qua model heel dichtbij het

Afb. 7

andere glas komen, dat recent door het museum is aangekocht (afb.8). Dit vaasje is opgebouwd uit een type staafjes van kleurloos glas, omwonden door een aantal dunne glasdraden. Deze zijn naast elkaar versmolten, waardoor een patroon is ontstaan van schuine streepjes tussen verticale lange strepen. De witte draden aan de buitenkant van de staafjes, komen samen met de draden van het staafje ernaast, waardoor de verticale banen ontstaan. Dit geeft het idee alsof *vetro a retortoli* wordt afgewisseld met *vetro a fili*. Dit optische effect wordt op de tekeningen weergegeven door de verticale lijnen. Omdat de boeken 1604 zijn gedateerd, is bekend dat dit vaasje rond die tijd gemaakt zou kunnen zijn.

Rechts; Afb. 8. Vaas mert filigrana a retortoli. Hoogte 18,5 cm. Diameter kelk 3,6 cm. Diameter voet 6.1 cm.

Afb. 9. H. 21,3 cm. Diam. 13 cm.

In de collectie bevindt zich ook een beker met verticale witte draden die verdeeld zijn over het glas (afb.9). Ongeveer op de helft van de hoogte bevinden zich drie vergulde leeuwenmaskers afgewisseld met drie kleinere gedraaide noppen. Op een gravure genaamd 'Boerenverdriet' uit circa 1610 staat een vergelijkbare beker (afb.10). Op deze prent van Boetius Adams Bolswert (1580-1633), probeert een vrouw met haar ene hand een Spaanse soldaat te weerhouden zijn mes te gebruiken tegen een knielende man. In haar andere hand heeft ze een beker vol met bier. De beker is versierd met witte draden. Een ovale applique is duidelijk te zien.

Afb. 10. Boetius Adams Bolswert (1580-1633). Prent uit de serie "Boerenverdriet", 1610. Coll. Museum Boijmans van Beuningen.

Volgens Henkes zijn dit type bekers gemaakt van de tweede helft zestiende eeuw tot en met de tweede helft zeventiende eeuw. De beker uit het Gemeentemuseum is preciezer te dateren, dankzij recent onderzoek van Michel Hulst. De leeuwenmaskers op de beker komen namelijk overeen met een leeuwenmasker dat is opgedoken tijdens een opgraving van productieafval dat gevonden is in de omgeving van het zeventiende eeuwse glashuis De Twee Rozen. Voordat dit zich vestigde op de Rozengracht, bevond het zich van 1621 en 1657 op de Keizersgracht ter hoogte van nummer 263-273. En tussen onder andere productieafval werd hier een leeuwenmasker aangetroffen. Leeuwenmaskers worden gemaakt met een stempel. Alle leeuwenmaskers die met dezelfde stempel zijn gemaakt, komen overeen. Een glas met leeuwenmaskers die overeenkomen met het masker dat gevonden is tussen het afval van de De Twee Rozen zal dus waarschijnlijk daar ontstaan zijn. Door deze vondst, die is gedocumenteerd in een recent artikel in *Vormen uit Vuur* van Michel Hulst, kan de beker uit het Gemeentemuseum worden toegeschreven aan de glasblazerij De Twee Rozen in Amsterdam, op de Keizersgracht en is dus te dateren in het tweede kwart van de zeventiende eeuw (Hulst 2013, 28-29).

Meer weten over dit onderwerp?:

Kitty Laméris, *A collection of filigrana glass*, Frides Laméris Kunst en Antiek, Amsterdam 2012.

Jet Pijzel-Dommisse en Titus M. Eliens., *Glinsterend Glas*, Zwolle 2009 (Nu te koop bij het Gemeentemuseum Den Haag voor 17,50)

Bronnen:

K. van Alkemade and Mr. P. van der Schelling, *Nederlands dispelgtheden, vertoonende het gebruik, en misbruik aan den dis, in het houden van maaltijden, en het drinken der gezondheden, enz. onder de oude Batavieren, Vorsten, Graaven, Edelen, en andere Nederlanderen; nevens de oorzaken dezer misbruiken; de wetten, en middelen daartegen; en derzelfver overeenkomst met die der andere volken; volgens de geschiedenissen; en godgeleerdheid; en zedekunde; en regtsgeleerdheid; en staatkunde. Derde deel. Met Platen.*, Rotterdam 1735

Erig Egg, *Die Glashütten zu Hall und Innsbruck im 16. Jahrhundert*, Innsbruck 1962

Jerzy Gawronski, Michel Hulst, e.o., *Glasafval op het achtererf, Archeologische Opgraving Rozenstraat, Amsterdam (2006)*, A'dam 2010

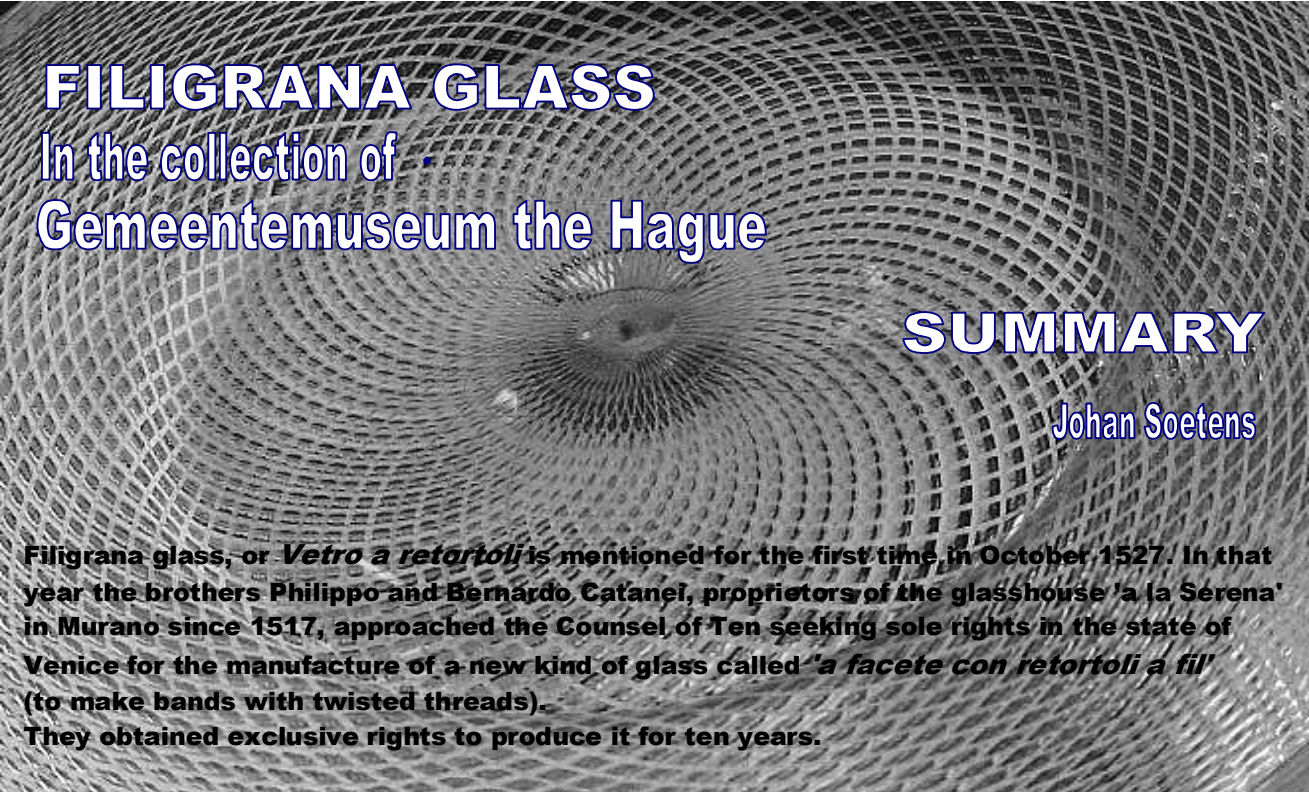
Harold E. Henkes, "Glass without gloss", in: *Rotterdam papers*, Rotterdam 1994

Susanne Higgott, *Catalogue of Glass and Limoges Painted Enamels*, London 2011 b

Michel Hulst, 'Glazen met maskerons en leeuwenkopstammen uit Amsterdamse bodem. Een aanzet tot de identificatie van zeventiende-eeuwse Amsterdamse façon de Venise', in: *Vormen uit vuur* 221, 1013/2, p.21-39.

Giovanni Maggi, *Bichierografia*, Firenze 1604, facsimile Paola Barocchi, Florence 1977

Al'Ush, A. Joundi, B. Zouhdi, *Catalogue du Musée*, 1976

FILIGRANA GLASS

In the collection of
Gemeentemuseum the Hague

SUMMARY

Johan Soetens

Filigrana glass, or *Vetro a retortoli* is mentioned for the first time in October 1527. In that year the brothers Filippo and Bernardo Catanei, proprietors of the glasshouse 'a la Serena' in Murano since 1517, approached the Counsel of Ten seeking sole rights in the state of Venice for the manufacture of a new kind of glass called '*a facete con retortoli a fil*' (to make bands with twisted threads). They obtained exclusive rights to produce it for ten years.

Filigrana glass, or *Vetro a filigrana*, is the collective name for all types of glass made with clear glass canes with white threads. Those canes can be made with a single thread in the middle (*Filigrana a fili*) or with spiraling threads (*Filigrana a retortoli*). After the glassblower has prepared a certain number of canes they are applied to a parison and blown into one of those beautiful and complicated patterns that have amazed people from the very beginning for the new glass technique proved to be an immediate success. Two years after its introduction Isabella d'Este, Marchesa of Mantua, (1474-1539) a well known patron of Renaissance art and literature, is known to have ordered a dozen *vetro a retortoli* glasses. Eight years later a covered glass beaker was depicted on a painting of the crucifixion by the German Peter Gertner, now in the collection of the Walters Art Museum, Baltimore. In the middle of the 16th century highly skilled filigrana glassmakers were already working in England and in the Low Countries. A new technique was developed; *vetro a reticello*. The diamond-shaped patterns, delicately formed by thin white threads will even enchant the beholder today. *Vetro a reticello* is made in two layers, melted together with glass threads running in opposite directions. In the process little air bulbs are caught in between, giving it a sparkling effect.

In 1709, King Frederick IV of Denmark, (at the time ruler of a realm stretching from Iceland and Greenland to the river Elbe and including Norway and large parts of Northern Germany), was presented with a large collection of *filigrana* glass on the occasion of his visit to Venice. Undoubtedly, *filigrana* glass was one of the most prestigious gifts the city had to offer. Back home, the king built a special Glass Room in Rosenborg Castle, Copenhagen where most of these spectacular objects are still to be seen.

In the Netherlands, the Municipal Museum (Gemeentemuseum) in the Hague is guardian of a beautiful and extensive collection of glass among which are several specimen of *Vetro a filigrana*, all beautiful examples of the three principal filigrana techniques; *a fili*, *a retortoli* and *a reticello*. Recently the museum acquired two additional pieces.

In 2012, Mrs. Kitty Laméris (Frides Laméris Art and Antiques, Amsterdam) studied in Murano as well as in the Netherlands the history and glassblowing techniques of filigrana glass. She spoke with Davide Salvatore, a glass artist of Murano, whose family has been working in glass since the sixteenth century, with Bill Gudenrath, the famous glassblower at the Corning museum of Glass, who studies old glass techniques and Marc Barreda, an American glass artist who works in the Netherlands. They shared their knowledge, experience and expertise without reservation. The lessons and demonstrations given by these glassblowers and the discussions with them helped Kitty Laméris to discover methods to date *filigrana* glass. Afterwards she was enabled by the National Glasmuseum in Leerdam, the Netherlands, to bring in the glass artist Marc Barreda to apply those techniques in the museum's glass studio 'De Glasblazerij'. This resulted in the publishing of a book ('A Collection of Filigrana Glass', Amsterdam 2012) that was at the same time a catalogue of, (at that time), probably the largest private collection of *filigrana* glass in the world: the late Henk Germs collection.

In Mrs. Laméris' contribution to this issue of 'DE OUDE FLESCHE' she focuses on the various methods to determine the date of *filigrana* objects from examples in the collection of the Municipal Museum (Gemeentemuseum) in the Hague.

One of those objects is a beautiful *vetro a retortoli* goblet (See page 4) that was probably used during inauguration ceremonies of a gentleman's society in Austria and that has been engraved with names and years, the earliest being 1564. Two name engravings from 1670 have the addition 'Lebenberg' and 'Marlinga'. The castle of Lebenberg, built by the lords of Marling, was situated 80 kilometers from the city of Hall in Tirol (10 kilometers East of Innsbruck). A glasshouse is known to have been in operation there between 1540 and 1569, so it is possible that the glass was produced there.

Picture no. 2 on page 5 shows a glass, excavated in Syria that is similar to two glasses on a painting by the Dutch/Flemish painter Pieter Pourbus (Gouda 1523 - Bruges 1584) who depicted two elegant glasses, standing on a marble table among other valuables from the household. (See page 5). It is dated 1547 and proves that in that era, in the city of Bruges, *filigrana* glass was already known and highly appreciated. Were they imported from Venice or do they belong to the earliest examples of *filigrana* glass from the glasshouse in Antwerp?

Glasses on still-lives represent not only the wealth of the owner but also the fragility of life. However, there are not many paintings known with *filigrana* glasses. In a still-life by an anonymous painter, probably made end 17th - beginning 18th century, (See picture 5 page 6), now in the collection of the Museum Prinsenhof in Delft, a wineglass is portrayed, together with a Venetian 'Tazza' in *filigrana* technique amidst pewter plates loaded with food. Recently the Gemeentemuseum acquired a similar tazza (picture 6 page 7)

Another recent acquisition of the museum is a vase with *filigrana a retortoli* (picture 8 page 7). It shows resemblance to drawings from the Bichierografia by Giovanni Maggi, published in four volumes in 1604. He depicted about 1600 glasses, among which were those in the collection of Cardinal Maria del Monti (1549-1626).

Also in the collection of the museum is a beaker with vertically applied white threads of glass. (picture 9 page 8). About halfway up the beaker three gilded lion masks are applied, alternated with three twisted glass burls.

A similar beaker is shown on an engraving from 1610 by Boetius Adams Bolswert (1580-1633), part of the series 'the Horrors of the Spanish War'. The shape of the beaker is simple but it has been decorated with a Venetian technique that was also practiced in the Low Countries. Recent excavations on the former Keizersgracht location of one of the most famous 17th century Dutch glasshouses, 'The Two Roses' in Amsterdam, has revealed a glass fragment with exactly the same lion mask. Based on this find, the glass in the Gemeentemuseum can be attributed to this Amsterdam glasshouse and dated the second quarter of the 17th century.

(advertentie)

Een zee van glas
18 oktober 2013
t/m
19 oktober 2014

GLAS
NATIONAAL GLASMUSEUM LEERDAM
Lingedijk 28-30
Leerdam
0345 612 714

Een zee van glas
De onderwaterwereld van professor Ernst Haeckel

Jan Taminiau, Andries Copier, Katherine Coleman, H.P. Berlage, Bernard Heesen... wat hebben deze kunstenaars met elkaar gemeen? Allen raakten geïnspireerd door de wetenschappelijke illustraties van Ernst Haeckel. Deze Duitse zoöloog bracht rond 1900 de wereld van de diepzee dichterbij. Het Nationaal Glasmuseum brengt natuur, wetenschap en kunst op een unieke manier samen in het grootste project van het museum tot nu toe.

Een zee van glas toont de illustraties van Ernst Haeckel, de daarop geïnspireerde glasobjecten van vroeg twintigste eeuw tot heden en de organismen zelf, in een aquarium, onder de microscoop of op sterk water. Diverse glastechnieken zijn vertegenwoordigd in de tentoonstelling: geblazen glas, glas-in-lood, gegraveerd glas, voor de lamp geblazen glas en glas in combinatie met andere materialen.

← **Leerdam Unica, A.D. Copier, 1931-32**
Ook Copier liet zich inspireren door Ernst Haeckel

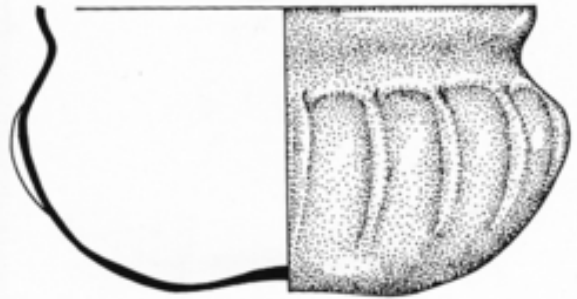
De fragiele Romeinse ribbenkom of Zarte Rippenschale

Hans van Rossum

In nummer 127 van de Oude Flesch is de ondiepe Romeinse ribbenschaal uitgebreid aan bod gekomen en ook de techniek die bij de fabricage hiervan moet zijn gebruikt. Een min of meer contemporaine variant van de ribbenschaal is de fragiele ribbenkom, doorgaans *Zarte Rippenschale* genoemd en deze Duitse term refereert aan de karakteristieke decoratie van fijn en sierlijk uitgevoerde ribben die bij deze kommen is aangebracht. Daarnaast zijn deze *Zarte Rippenschale* van dun en dus kwetsbaar glas gemaakt. Dit in tegenstelling tot de eerdergenoemde ribbenschaal die juist van dik glas werd vervaardigd.

Het is een kom die in alle gevallen ongeveer halfrond is uitgevoerd waarbij de hoogtemaat varieert tussen 5,0 en 6,0 centimeter terwijl de diameter doorgaans 8,0 en 10,0 centimeter bedraagt.

De mondrand is bij deze kommen niet afgewerkt omdat deze na het blazen eenvoudig werd afgebroken. De rand werd ook niet verder afgewerkt, hooguit licht geschuurd om te voorkomen dat deze (te) scherp zou blijven. Dit betekent dat dit type kom niet zal zijn gebruikt om uit te drinken omdat het, op zijn zachtst gezegd, onverantwoord was om de mond aan zo'n scherpe rand bloot te stellen.

Uit: Roman Glass in The Corning Museum of Glass, Volume II, no. 758.

Herkomst, verbreiding en datering van deze ribbenkom

Op bijgaande kaart kunt u zien waar de centra van de Zarte Ribbenkom zich hebben bevonden. Thea Haevernich (1967) heeft in totaal meer dan 500 van deze kommen onderzocht. Opvallend daarbij is dat zich noch in de verbreiding als ook in de datering grote verschillen ten opzichte van de eerste productie van deze kommen bestaan. Door een groot deel van het Romeinse Rijk werden deze ribbenkommen op eenzelfde manier en volgens eenzelfde techniek vervaardigd waarbij er ook geen grote verschillen waren in de afmeting. Alleen in de vorm was er verschil tussen enerzijds een hoge en steile wanduitvoering, anderzijds kon de kom ook betrekkelijk vlak worden gemaakt.

Whitehouse 2001 cat. nr. 759.

Ook de decoratie van ribben is onderling verschillend. De ribben kunnen helemaal naar boven doorlopen of door middel van ingedrukte arcadenbogen met elkaar verbonden zijn. Dan is er nog een laatste verschil en dat is de uitvoering op zich. Er zijn ribbenkommen die een versiering met horizontaal aangebracht glasdraad kennen en er zijn kommen die deze versiering niet hebben.

Al deze verschillen tonen aan dat er in de vroeg-Romeinse tijd daadwerkelijk sprake moet zijn geweest van verschillende glaswerkplaatsen en dat de Zarte Rippenschalen niet allemaal afkomstig zijn uit één en dezelfde werkplaats. Met zekerheid kan ook worden vastgesteld dat het hier geen product betreft dat afkomstig is uit het Syrische gebied.

De verschillende productiecentra bevonden zich voornamelijk in Noord-Italië, het kustgebied van Dalmatië, de streek rond Ticino, het huidige

*Boven: Afbeelding Stern 2001, cat. nr. 24
Onder: Rippenkom, collectie H. van R.*

Oostenrijk en in Slovenië. Via de toenmalige handelsroutes zijn de kommen verder over het enorme rijk verspreid en zo zijn ze aan het licht gekomen van Spanje tot aan de Zwarte Zee, in het Oostelijk Middellandse Zeegebied en van Scandinavië tot in Noord Afrika, maar niet in Egypte. De productie van deze Zarte Rippenschalen is al begonnen voor het eind van de regering van keizer Augustus in 14 AD met een piek in de eerste helft van deze eeuw en vrij snel daarna is men gestopt met de productie.

De techniek

Dat de kom geblazen is staat wel vast maar waar wetenschappers niet eensgezind over zijn is de manier waarop de fijne ribben, in combinatie met de velden en arcadeboogvorm, zijn aangebracht. Zijn de ribben met gebruikmaking van een gereedschap aangebracht, dus uitgeknepen (pinching) zoals Harden (1947), Berger (1960), Haevernick (1967) en Pfeffer (1981) stellen of moet er een mal bij gebruikt zijn, de mening van Fremersdorf (1958), Auth (1976), Rutti (1988) en Simona (1991).

Feit is dat de ribben, maar ook het er naastliggende glas, geen enkele afdruk vertonen waardoor het gebruik van een tang aantoonbaar wordt. Ook blijft de vraag bestaan hoe een verdiept paneel met halfronde boogzijde zo fraai en glad kan worden aangebracht met behulp van tangen of spatels en dat alles ook nog binnen een zéér korte tijd. Het gebruik van een mal zou veel kunnen verklaren, maar gezien de vorm van de Zarte Rippenschale zou dat dan een mal geweest moeten zijn die uit twee delen heeft bestaan omdat de kom anders niet uit de mal genomen kon worden. Zou dat het geval geweest zijn dan moeten er verticale malnaden zichtbaar zijn op het lichaam van de kommen en die zijn er niet, en ze zijn ook niet

kunstig weggewerkt. Een aantal jaren geleden heeft ondergetekende (aanhanger van de maltheorie) over deze verschillende technieken een boeiende discussie gevoerd met drs. René van Beek (aanhanger van de knijptheorie), conservator Romeins van het Allard Pierson Museum. Wij zijn er ook niet uitgekomen dus wellicht een onderwerp voor een lezersvraag. Onder u zijn er ongetwijfeld velen die zoveel verstand van glasblazen hebben dat dit eenvoudig en snel op te lossen zal zijn.

Een viertal Ribbenkommen, privé collectie. Foto Ton Haartsen

De kleuren van de ribbenkom

Bij het onderzoek van Haevernick is vastgesteld dat de kleur glas die het meest werd gebruikt om de kommen te blazen geelachtig bruin (amber) was. Op de tweede plaats staat kobaltblauw, gevolgd door purper of aubergine. Op grote afstand tenslotte komen dan helder groenachtig, blauwgroenig en kleurloos glas.

Ook voor dit product geldt dat men, overeenkomstig de smaak en mode gedurende de eerste eeuw AD, aan kleuren als amber, blauw en purper de voorkeur gaf boven het groenachtige glas zoals in de navolgende periode, en mede door de standaardisatie, sterk in opkomst kwam.

Waar deze kommen voor gebruikt werden is (nog) niet duidelijk en zal onduidelijk blijven totdat er een keer een exemplaar wordt gevonden waar nog een restant van de oorspronkelijk inhoud in bewaard is gebleven.

'S AVONDS

VOOR HET SLAPENGAAN...

Johan Soetens

De **R** in de maand! Dat betekende, te beginnen in september, tot eind maart iedere avond een lepel levertraan met als het er af kon, een scheepje suiker toe tegen de vieze smaak. De oudere leden onder ons zullen zich die ervaring ongetwijfeld herinneren. We stonden echter, anders dan de advertenties suggereerden, niet altijd zo gehoorzaam in de rij op onze beurt te wachten. De slagzin 'Neem 's avonds voor het slapen gaan een lepel Draisma levertraan', werd door andere merken vaak geplagieerd maar qua bekendheid nooit geëvenaard.

DEVENTER DAGBLAD VAN MAANDAG 3 OKTOBER 1941

Elke dag voor 't slapen gaan een lepel Noorse levertraan!

Moedertje-lief
dat doet
hun zo goed!

Recht van lijf en leden en bestand tegen kwalen en kwaaltjes - zo is de jeugd die met Noorse levertraan wordt grootgebracht. Dit heilzame natuurproduct bevat de natuurlijke vitaminen A en D, die voor een gezonde groei en de vorming van een sterk beendergestel onontbeerlijk zijn. Het maakt tevens weerbaar tegen infecties, die langdurig peskel toe gevolg kunnen hebben. In de gure maanden is de behoefte aan Noorse levertraan het grootste. Laat het daarom van nu toe Mei een goede gewoonte voor alle kinderen zijn: Elke dag, voor 't slapen gaan een lepel Noorse levertraan! (Een gewoonte die ook volwassenen veel goed zal doen!)

Noorse Levertraan
de natuurlijke
vitaminebron!

Boven; een advertentie uit het Deventer Dagblad van 3 oktober 1941.

Levertraan is een dierlijke olie, gewonnen uit de lever van kabeljauw, schelvis en andere vissen uit de familie van Kabeljauwen (Gadidae). Soms wordt ook de lever van heilbot gebruikt. Het komt dus niet van walvissen, zoals vaak ten onrechte wordt gedacht. Het is een vette olie en het bevat jodium, fosfor, en vitamine A en D en is tevens één van de producten met het hoogste gehalte aan omega 3-vetzuren. In vrijwel alle levertraanproducten zijn de niveaus van vitamine A en D die van nature in levertraan aanwezig zijn (en die kunnen fluctueren tussen verschillende charges) aangevuld met extra hoeveelheden van deze vitamines om tot constante (gestandaardiseerde) hoeveelheden vitamine A en D te komen. Ongevitamineerde levertraan (waarbij deze standaardisatie niet heeft plaatsgevonden) is voor zover bekend niet te koop in Nederland of België. Zuivere levertraan is een kleurloze of lichtgele olie, met een enigszins visachtige maar niet ranzige smaak en geur. Vroeger was er ook een minder zuivere kwaliteit, donkerder, met een ranzige smaak. Vanwege de soms nogal onaantrekkelijke smaak wordt levertraan tegenwoordig meestal in capsules ingenomen. Ook worden soms smaakstoffen van munt of citrusvruchten toegevoegd. Omdat levertraan rijk is aan vitamine D, werd en wordt het vaak gegeven aan kinderen ter preventie van rachitis, een beenderziekte die het gevolg is van een tekort aan vitamine D. De industrialisatie, die al in het begin van de negentiende eeuw begonnen was veroorzaakte deze kwaal, ook Engelse ziekte genoemd, bij kinderen die vanaf 1822 steeds vaker in de donkere industrie steden woonden. Het is de verdienste van de Poolse arts Sniadecki uit Warschau, op het idee te zijn gekomen dat het gebrek aan zonlicht Engelse ziekte veroorzaakte. In 1824 zagen Duitse onderzoekers dat levertraan Engelse ziekte kon voorkomen. Dit werd aanvankelijk niet serieus genomen, omdat men in die tijd niet kon geloven dat voeding een dergelijk effect zou kunnen hebben. Vanaf het midden van de twintigste eeuw konden vitamine A en D chemisch worden geïsoleerd en vanaf 1961 werden deze vitamines aan margarine toegevoegd. Sindsdien is de consumptie van levertraan sterk verminderd.

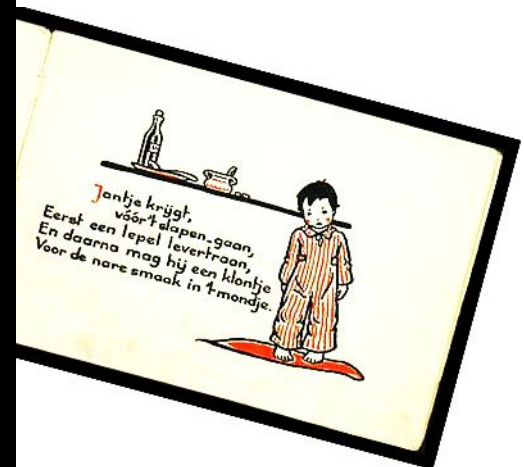
Van boven naar beneden met de klok mee; 'Athleet' levertraan, een merk van de SPAR keten; Reclameplaat voor CATZ levertraan; LOVITRAN, verwijzend naar de Lovoten, de visgronden voor de kabeljauwvangst. Het was een merk van A.J. ten Doesschate, Zwolle; JECOVITOL van Brocades en Steehman in Zwolle; Het eigen merk van de Amsterdamse drogisterijketen Westerveld. Levertraanflessen waren meestal van het type 'Rotterdammer', dat ook voor likeur en Eau de Cologne werd gebruikt. Daarnaast was een witglazen vierkant model in gebruik. Slechts een enkel merk veroorloofde zich een eigen model fles.

LEVERTRAAN.
Directe aanvoer uit Noorwegen en Zuivering hier te lande
waarborgt uitstekende qualiteit.

DE LIEFDE'S CENTRAALAPOTHEEK.
BERGEN-NOORWEGEN

Deze Levertraan wordt verkocht voor f 0.45 de flacon.

De op Java geboren illustratrice en schrijfster van kinderboekjes Rie Cramer (1887-1977) maakte in 1934 het boekje 'Dokter Levertraan' waarin kleine Jantje 's nachts bezoek krijgt van deze in menig kinderoog ongewenste vreemdeling. Mij is niet bekend of het bijgedragen heeft tot de vreugde van het avondlijk inneemritueel. Aan mij was de moeite in ieder geval niet besteed.

Rie Cramer schreef en illustreerde meer dan 60 van dit soort boekjes en schreef ook verzetspoëzie. In de heruitgave uit 1975 van het Geuzenliedboek 1940-1945, waarin voor het eerst de namen van de dichters worden genoemd, staat zij 20 keer vermeld.

Hierboven enkele verpakkingen voor levertraan. 'Millioenen Levertraan' was een van de weinige merken met een eigen model fles. **Jecovitol**, een merk van Brocades en Steehman, die er later toe over gingen levertraan van een sinaasappelsmaak te voorzien onder de naam **Sanostol**, verpakt in een karakteristieke fles. Of het meisje uit de advertentie daar echt zo verlangend naar uitzag valt te betwijfelen. Ligt er angst in haar blik?

Ha! Daar komt mijn Sanostol!

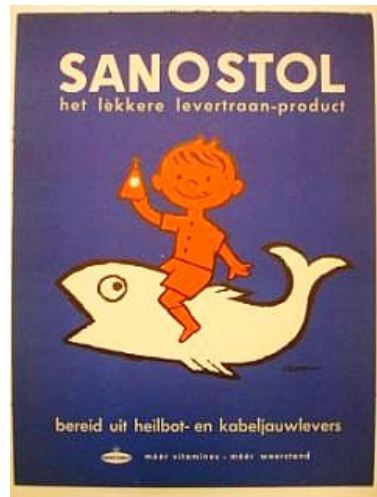
Dat is wat anders dan vroeger: NU verheugen ze zich op hun levertraan Sanostol. Levertraan smaakt heerlijk naar sinaasappelsmaak en is toch een natuurlijk vitamineproduct. Sanostol Levertraan bevat de vereisten vitamine A en C. Een gesond om te nemen: Per dag 1 tot 2 theelepels naar gelang van leeftijd, tenzij de Arts anders voorschrijft. Verpakking in Apfelsien en Druisierlijst a f. 1,40 per theelen.

SANOSTOL
Levertraan met Limonadesmaak.

N.V. Koninklijke Pharmaceutische Fabrieken voormalig Brocades-Stheeman & Pharmacia.

In 1798 vestigde Willem Brocades een apotheek in de Woldstraat in Meppel. In 1854 nam Eisso Post Stheeman deze apotheek over. In de jaren daarna vond grote uitbreiding plaats en de apotheek kreeg de allure van een klein fabriekje. Toen zoon Sytko in 1876 zijn vader kwam helpen brak een periode van grote bloei aan. Het aantal producten vermeerde snel. Er verschenen prijscuranten om de cliëntèle kennis te laten nemen van de producten. In 1895 startte men met de productie van tabletten, toen een nog onbekende toedieningsvorm. In 1900 verhuisde het bedrijf naar de Stationsweg. In 1907 werd het bedrijf een N.V. met als directeuren Sytko, Petrus Johannes en Eisso Stheeman. De geldmiddelen werden in 1913 aanzienlijk uitgebreid, waarmee de weg werd vrijgemaakt voor een wereldwijde groei. Het bedrijf doorstond door een gematigd beleid, in tegenstelling tot veel van haar concurrenten, WO I goed en kon daarna veel in moeilijkheden geraakte bedrijfjes opkopen. Hoogtepunt was de fusie in 1927 met de Koninklijke Pharmaceutische Handelsvereniging. De naam werd toen N.V. Koninklijke Pharmaceutische Fabrieken v/h Brocades-Stheeman & Pharmacia. Ook WO II kwam het bedrijf ongeschonden door.

Affiche 580x410 cm. 1900-1920

De apotheker Samuel Draisma van Valkenburg uit Leeuwarden is meer dan honderd jaar Nederlands grootste levertraanproducent geweest. Hij wist dat in de buurt van de Lofoten, ten noordwesten van Noorwegen, de kabeljauw een grote lever bezat: dé bron van levertraan. Door deze lever met stoom te verhitten werd heldere 'stoomlevertraan' verkregen, rijk aan vitamine A en D.

In 1855 werd op de Brol in Leeuwarden door Samuel van Valkenburg begonnen met een "Specialiteitshandel in Levertraan". Later werd de naam

van Samuel gewijzigd in Draisma van Valkenburg. (Hij voegde de meisjesnaam van zijn moeder aan zijn eigen naam toe). De firma ontving ter gelegenheid van het eeuwfeest in 1955 het predikaat 'Koninklijke'.

In 1868 verhuisde het bedrijf naar de Doelestraat, waar in 1970 nog 18 personen werkzaam waren. Dat jaar werden er nog 600.000 flessen verkocht. In 1974 is het bedrijf opgeheven

Op de etiketten van Draisma van Valkenburg's levertraan prijken enkele vissersschepen met op de achtergrond een ijsberg. Daarnaast voerde het bedrijf een actief beleid d.m.v. affiches, advertenties en schoolplaten.

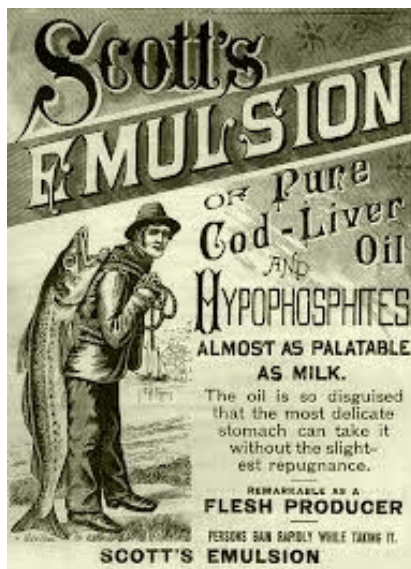

Voor de rond de Tweede Wereldoorlog geborenen was levertraan iets vanzelfsprekends dat er altijd al was geweest maar dat is beslist niet het geval. De Noord-Europese vissersgemeenschappen gebruikten het weliswaar al generaties lang om gezondheidsredenen en als pijnverdrijver maar pas in de loop van de 19^e eeuw kregen West-Europese wetenschappers er belangstelling voor. De door de Scandinaviërs gebruikte methode was simpel: de vissenlevers werden in een grote ton gesmeten waarin ze lagen te ontbinden. De door het rottingsproces verkregen olie stonk weliswaar een uur in de wind maar hielp wel tegen rachitis, reumatiek, jicht en een bepaalde vorm van tuberculose.

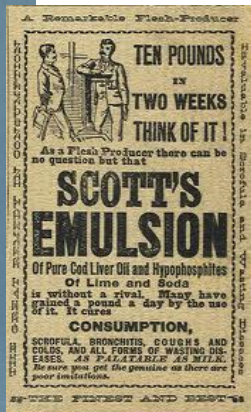

De Schotse arts John Hughes Bennett schreef in 1841 zijn *Treatise on the Oleum Jecoris Aselli or Cod Liver Oil* waarmee hij de interesse van zijn vakgenoten wekte aan beide zijden van de oceaan. Midden 19^e eeuw was er daardoor al een belangrijke productie van levertraan ontstaan in New England. De Nederlander Ludovicus Josephus de Jongh verrichte in 1843 de eerste chemische analyse van levertraan en reisde naar Noorwegen om de zuiverst mogelijke olie uit te zoeken. Hij vond dat de licht-bruine variëteit de beste therapeutische waarde had en bleek behalve medicus ook een goed zakenman te zijn. In 1850 was '*Dr. De Jongh's Light Brown Cod Liver Oil*' zowel in Europa als Amerika verkrijgbaar. Niettemin was ieder het er over eens dat de stank en de smaak er van abominabel waren.

Dat veranderde pas na 1873 toen Alfred B. Scott zich in New York vestigde en met zijn partner Samuel W. Brown begon te werken aan een methode om de smaak van levertraan te verbeteren. Anders dan Dr. De Jongh zochten zij het niet in het schepje zuiker of het slokje sherry toe maar in de toevoeging van onder andere glycerine. Zij introduceerden de slagzin '*Palatable as milk*' en lieten in 1879 de letterscombinatie P.P.P. (voor Perfect, Permanent en Palatable) als handelsmerk registreren. In 1890 kwam daar de afbeelding bij van een visser, met op zijn rug een 70 kilo zware kabeljauw.

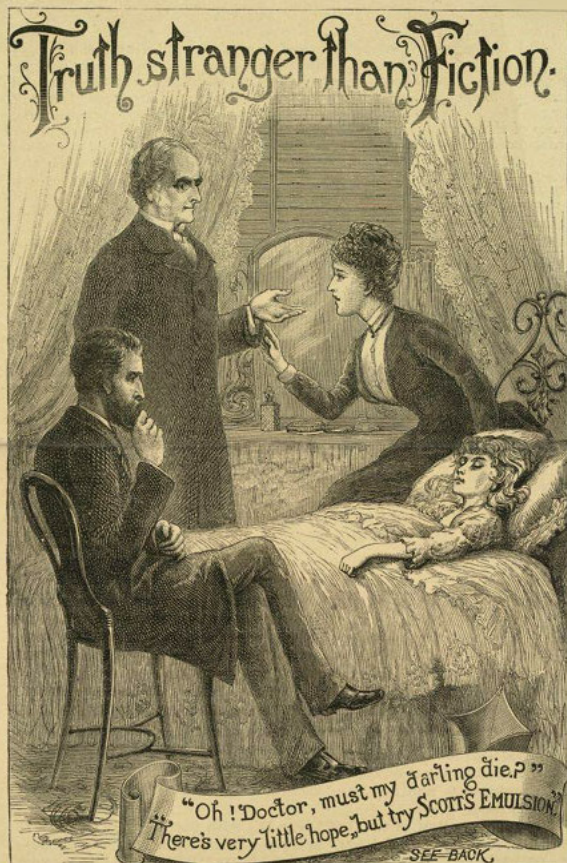
Enkele levertraanflessen, ca. 1950. Bodemvondsten. Links een fles voor Scott's Emulsion. Collectie Likeur en Frisdrankmuseum Hilvarenbeek.

Deze advertentie voor Scott's Emulsion prijst het aan als middel tegen scrofulose (een aan tuberculose gerelateerde klierziekte), bronchitis, coughs and colds and all forms of waisting diseases.

Het middel werd gezien als een bruikbaar geneestmiddel bij tuberculose: daar veranderde Robert Koch's isolatie van de tubercel bacil niets aan. Door intensieve reclame werd '*Scott's Emulsion*' in de karakteristieke platte fles het wellicht meest verkochte levertraanmerk ter wereld. (Ook andere merken blijken daarvan gebruik te hebben gemaakt). In 1890 stonden er fabrieken in Canada, Engeland, Spanje, Portugal, Italië en Frankrijk maar niet in Nederland. Daar kon niemand om de Leeuwarder apotheker Draisma heen! De advertenties uit die tijd hebben nu museale waarde maar zouden tegenwoordig de Reclame Code Commissie doen ingrijpen.

De grootschalige productie van synthetische vitamines maakte uiteindelijk een einde aan de grote populariteit van levertraan al blijft het product in capsulevorm nog altijd verkrijgbaar en is het in Azië en Zuid Amerika nog steeds populair.

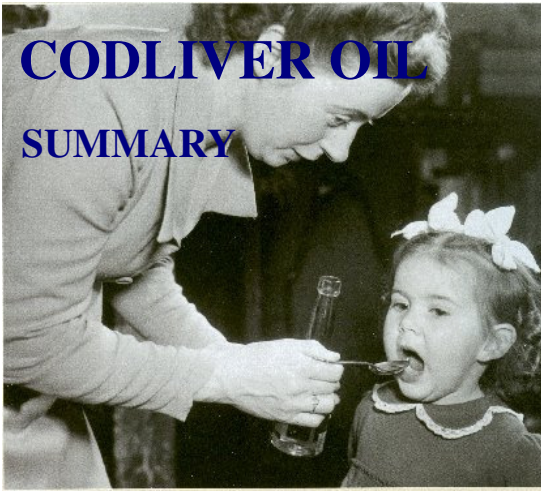
My little darling, do you know
How sick you were a year ago?
When the doctor stood beside the bed
And nodded gravely when he said,
"Your little daughter's very ill,
Beyond the reach of human skill;
There's very little hope," he sighed,
"But Scott's Emulsion might be tried."
You were so pale, and thin, and wan,
Your mother's hopes were almost gone;
But from the hour the cure was given,
My darling showed new signs of living;
As each day passed she grew stronger,
Till in a few months was ill no longer;
And all the credit was justly due
To Scott's Emulsion, we all knew.
But the strangest thing of all to tell,
"Twice Cod Liver Oil disguised so well,
And with Hypophosphites well combined,
It's the most wonderful remedy of its kind."

Opgegeven door de arts, maar gered door Scott's Emulsion. Coll. British Library. De Nederlandse reclameuitingen voor levertraan waren heel wat bescheidener!

CODLIVER OIL

SUMMARY

Northern European fishing communities used cod-liver oil for generations to restore health and alleviate aches and pains before the doctors and chemists of 19th-century Europe began to take an interest. Its manufacture was simple: cut out the fish livers (with gallbladders), throw them into barrels, and let them decompose. Fishermen often applied heat to extract the last bits of oil from the smelly, decaying mass. The oil grew darker during the rotting process, resulting in three grades: pale, light brown, and dark brown

Edinburgh physician John Hughes Bennett played a part in introducing cod-liver oil to the English-speaking medical community. In 1841 he published his *Treatise on the Oleum Jecoris Aselli, or Cod Liver Oil*, after spending some years in Germany observing its use for the treatment of rickets (a disease marked by soft and deformed bones), rheumatism, gout, and scrofula (a form of tuberculosis). Bennett's publication quickly spawned further research and experimentation by medical practitioners on both sides of the Atlantic, resulting in the growth of a large cod-liver-oil industry in New England by mid-century.

Ludovicus Josephus de Jongh of the Netherlands produced the first extensive chemical analysis of cod liver in 1843. In 1846 de Jongh travelled to Norway to procure the purest oil available. By the 1850s "Dr. de Jongh's Light Brown Cod Liver Oil" was marketed throughout Europe and exported to the United States.

Advertising emphasized de Jongh's credentials as a physician and chemist and included testimonials from other men of science and medicine.

Even the most steadfast proponents of cod-liver oil, such as de Jongh and Bennett, admitted that the highly disagreeable taste and smell presented a significant hurdle to its use. In 1873 Alfred B. Scott came to New York City and, along with partner Samuel W. Bowne, began experimenting to produce a less nauseating preparation of cod-liver oil. Three years later they established the firm of Scott and Bowne, and began marketing their product as Scott's Emulsion. Though not a doctor or pharmacist by training, Scott had the eye for opportunity that was necessary for achievement in business. Advertising, the two men believed, would propel their product to success. And so it did: by the 1890s Scott and Bowne had factories in Canada, England, Spain, Portugal, Italy, and France, and advertised their emulsion throughout the Americas, Europe, and Asia.

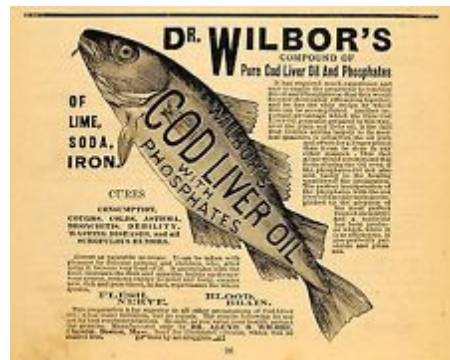

Scott and Bowne's first trademark, registered in 1879, included the initials P.P.P. and three "Perfect, Permanent, Palatable." The mark reflected their *perfect* formula; a *permanent* emulsion, that is, one that would not separate; and most important, a *palatable* one. One advertisement proclaimed, "You do not get the taste at all; because the little drops of oil are covered over in glycerine, just as pills are covered in sugar or gelatine." "Palatable as milk" became a key tagline in Scott's advertising.

The man with the fish on his back first appeared on Scott's Emulsion around 1884 and became Scott and Bowne's trademark in 1890. As Scott told it, he saw this fisherman with his record-breaking catch while on business in Norway.

Cod-liver oil's reputation as an effective treatment for "consumption," a leading cause of death in the 19th century, led to its widespread popularity. A variety of diseases like scrofula, phthisis, tuberculosis, rickets, and rheumatism were understood to be manifestations of "consumption" or "wasting diseases."

In 1882 Koch's discovery of the tubercle bacillus, the "germ" that causes tuberculosis, launched a new era of scientific medicine. However, the new knowledge did not immediately yield effective new treatments, and the popularity of the old remedies remained unaffected.

Although many suppliers of cod liver oil used advertising to bring their product into the market, none did that with such intensity as Scott & Bowne. Today those nostalgic ads, posters and show cards are collector's items. Below: a modern ad.

Cod (and other fish) liver oil continued to be the preferred daily supplement, and Scott's Emulsion remained on the market as a popular and more palatable alternative to pure oil. Advertising copy in the 1940s and 1950s emphasized Scott's "natural A&D vitamins and energy-building natural oil factors." However, the large-scale production of synthetic vitamins and vitamin fortification of other foods gradually undermined our dependence on traditional "natural" sources. Synthetic replacements irreparably broke the age-old connection of the fish, the fisherman, the land of the midnight sun, and the "villainous fluid" they produced. Scott's Emulsion weathered the changes in medical knowledge and is still produced today in much the same formula. Although the emulsion is no longer widely used in the United States where the vitamin pill mostly supplanted it, it remains popular in Asia and Central and South America.

The above text is part of an article by Diane Wendt, associate curator in the Division of Medicine and Science at the National Museum of American History of the Smithsonian Institution.

EEN LID STELT ZICH VOOR:

Coos van Deursen

Jamaica zomer 1990

**'Verzamelaars van oude flessen.
Je moet er maar opkomen !'**

*Links: Corine en Ieneke. Rechts; bamboebos.
Hieronder; De gebouwen van Newcastle.*

de Blue Mountains, de hoogste berg van Jamaica het bekende Caribische eiland van de Rum en de Blue Mountains' koffie en de hippies. Jamaica met de hoofdstad Kingston dat heel lang een kolonie van Engeland is geweest. Die "we" zijn Corinne Kooij, mijn schoonzus en Ieneke mijn vrouw. Corinne woont en werkt hier en wij zijn bij haar op vakantie en door haar aangestoken net zoals zij al veel eerder door haar "collega" Hugo de Wit. Op de top van de Blue Mountains liggen de gebouwen van een Engels Garnizoen. Een logische* plek om de scheepsbewegingen in de gaten te houden maar ook een plek waar de officieren af en toe een flesje wijn openden dat later bij al het keukenafval op de flanken van de berg werd gedropt. Of werd er gewed wie zijn lege fles het verst de helling af kon gooien? Feit is, dat er verspreid rondom de muren van het garnizoen in de dikke humuslaag hele en gebroken flessen werden aangetroffen en Hugo en Corinne daar vele weekenden de slingerende tocht naar de top voor over hadden. Om zo hun verzameling "oude flessen" regelmatig aan te vullen met de mooiste exemplaren.

Om ons heen ruist het bamboebos in de wind. De lange, buigzame stammen strijken langs elkaar heen, raken soms in elkaar verward en schieten met een knappend geluid los. Het is verder doodstil om ons heen. We zitten op onze knieën tussen de dikke en dunne bamboestengels. Het is warm maar de bamboe geeft gelukkig schaduw. We steken onze dunne metalen pennen in de grond op die spaarzame plaatsen die nog niet door het bamboebos zijn overwoekerd. Behoedzaam drukken we de pen dieper de grond in en luisteren aandachtig of we iets van een steenachtig geluidje horen als de pen niet dieper wil en op iets hard is gestoten. Met onze opvouwbare pionierschop graven we voorzichtig de bovenlaag weg tot het onbekende voorwerp waarop we zijn gestoten te voorschijn komt. Een lichtbruine, geglazuurde scherf van een Engelse pot; interessant maar we zoeken toch meer naar die oude flessen die hier tussen de bamboewortels moeten liggen.

We zitten op de top van

Jamaica werd in 1780 door de Engelsen op de Spanjaarden (terug)veroverd. Zij vestigden een garnizoensplaats op de laag gelegen vlakte aan de kust. Een snikheet gebied, vochtig en berucht vanwege de gele koorts. Als je als soldaat naar Jamaica werd uitgezonden betekende dat je doodvonnis. Er stierven gemiddeld 120 man per jaar aan de gevolgen van deze gele koorts. Op de in de koelere zone gelegen koffieplantages kwamen deze ziekteverschijnselen in veel mindere mate voor. Het is aan Generaal Majoor Sir William Gomm te danken dat de bouw van de garnizoensplaats "Newcastle" in het koelere, hogere gedeelte van Kingston in 1840 werd gestart en aan deze sterfte een einde kwam. Het thuisland was niet erg enthousiast voor deze kostbare verhuizing -het leven van een soldaat was niet veel waard- maar William Gomm wist voor te rekenen wat het kost om iedere keer nieuwe lichtingen vanuit Engeland aan te voeren. Men ging overstag. Niet het mooie uitzicht was dus de reden voor deze plaats maar de uitzichtloosheid van de oude plaats. (De daar door Hugo de Wit en Corine Kooij gevonden objecten dateren dus na 1840).

Ieneke vond een gaaf mosterdpotje maar ik had die dag niet veel geluk. Veel scherven, gebroken halzen, kapotte bodems, scherven van groen en blauw glas. Nee, dan die exemplaren die bij Corinne in de kamer stonden: flessen van diverse onbekende vormen, met lange halzen, met diepe zielen, sommige met de afdruk van de boomwortels waar tussen ze jaren hadden gelegen. Interessant om die flessen te verzamelen, soms wel meer dan honderd jaar oud.

Ergens door iemand in Engeland met de mond geblazen, gevuld, verpakt en met een Clipper naar Jamaica gebracht om daar na te zijn gebruikt in de bosjes te belanden.

Hugo en Corinne waren lid van een vereniging "De Oude Flesch" Hoe is het mogelijk dat daar zelfs een vereniging voor bestaat! **Verzamelaars van oude flessen. Je moet er maar op komen.** Maar eenmaal door het virus aangestoken gingen we toen ze naar Nederland verhuisde met haar mee naar deze bijeenkomsten. Er werden na afloop veilingen gehouden van diverse soorten flessen. Ook een manier om aan wat exemplaren te komen. Als je ze dan niet zelf uit de grond kunt halen is er toch nog een mogelijkheid ze op die manier te verkrijgen. En zo werden wij beide lid van De Oude Flesch waarbij de belangstelling van Ieneke uiteenloopt van kleine flesjes tot wat grotere, van blank, blauw en groen glas in speciale vormen tot die van bollenglazen. Mijn belangstelling gaat uit naar kelderflessen.

*Boven; vondsten van Hugo en Corinne op Jamaica
Hieronder links en rechts; Een deel van onze verzameling*

De Brandersbuurt van Schiedam, anno 1951 – gezien door de ogen van een dertienjarige.

Het is een labirint van steegjes, grachtjes met links en rechts rijen verwaarloosde panden. Het water in de grachtjes ziet zwart, er hangt een damp boven en in de winter is het water zelfs bij de hevigste kou nooit bevroren. Vanaf de gevel van sommige branderijen hangt een houten goot waar een vies, zurig ruikend vocht doorheen loopt dat in bootjes in de Vellevest wordt opgevangen. Spoeling. Achter de ijzeren tralies van sommige van die fabriekjes liggen bergjes graan en mannen met een grote houten schop doen daar iets mee.

In andere pandjes zie je door de openstaande deuren oude mannen staan met blauwe schorten voor. Ze zijn bezig bij een grote koperen ketel die in de hoek staat opgesteld. Sommigen staan groene flessen te vullen waar weer anderen een etiket opplakken en er een omhulsel van stro omheen doen. Ze gaan in kartonnen dozen en houten kistjes. Er komen af en toe mannen via een houten trap door een luik de zolder af. Wat ze daar deden is niet te zien. Langs de kade en voor de brede deuren staan houten tonnen met in de bolle kant een gat waarin een grote kurk met een lap textiel geslagen zit. Handig, dan kan je de kurk er gemakkelijker uittrekken. Er zit Jenever in. "Je reinste vergif" volgens mijn moeder, "net als de hele industrie daaromheen. Een en al armoe!"

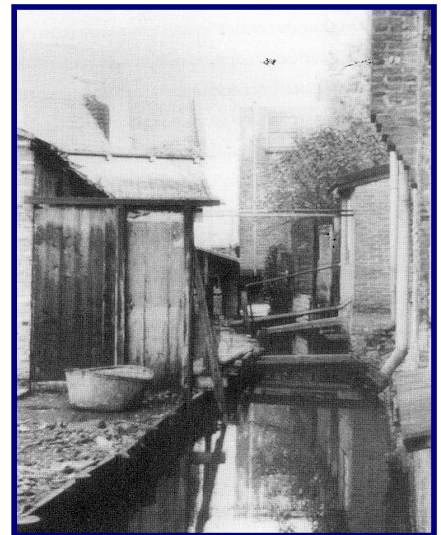
Op weg naar de Rijks HBS kom ik er elke schooldag doorheen. Door die Brandersbuurt! Neem dan eens de weg naar school op het 'Koolas' vanuit het westen, waar ik woon, langs de Vlaardingerdijk door de Vlaardingenstraat, de Breestraat, de Dam, de Markt en vervolgens via de Boterstraat naar de Overschieschestraat. Terug langs een andere route bijv. langs de grote molens aan de Vellevest en de Vlaardingerdijk naar huis. Alles lopend. Ik heb geen fiets, dat kan ook niet als je de vijfde bent uit een gezin van acht kinderen. En je vader 'Bart Wilton' niet is. Ik loop dus en dat heeft als voordeel dat je meer van je omgeving opneemt. Het nadeel is dat elke veertien dagen mijn schoenzolen versleten zijn en mijn vader daar dan een nieuw stukje leer onder moet verlijmen.

Coebergh - W.- Frankelandsestr.

Verbrande Erven

Zwart Nazareth

De oude Brandersbuurt is voor mij een nieuwe wijk. Tot aan de zesde klas is mijn leefomgeving het westen van Schiedam via de B.K. laan verbonden met het centrum met de Koemarkt waar de tram staat (lijn 8) die je naar Rotterdam kan brengen. En de Maaskant, de hangplek van de jeugd.

Na schooltijd vertelt mijn moeder, dochter van een zeilmaker aan de Hoofdstraat, van het sociale leed en de ellende die aan de productie en het gebruik van jenever was verbonden. De gevolgen ervan waren in volle hevigheid zichtbaar in het dagelijkse straatbeeld van Schiedam zeker in haar jeugdjaren. Dit aspect is intussen wel voldoende bekend, zodat ik daarover niet zal uitweiden

De Schiedamse vestiging van de Vereenigde Glasfabrieken, begin jaren 1950. Op de voorgrond het in 1941 gereedgekomen hoofdgebouw. Links de transportbaan voor grondstoffen naar de (deels niet afgedekte) voorraadbunkers. De rokende schoorsteen in het midden is van de '2e fabriek' met daarachter de technische afdeling met de tekenkamer. Midden achter de '5e fabriek' waar jampotten, inmaakglazen en perglastumblers werden gemaakt. Verder naar rechts de 4e en de 6e fabriek. In 1963 zou daar de productie worden geconcentreerd, samengaand met nieuwbouw. Toen werd ook de transportbaan naar rechts verplaatst, niet altijd tot genoegen van de omwonenden. Geheel rechts, de gebouwen van De Kuyper.

Liever werken dan leren!

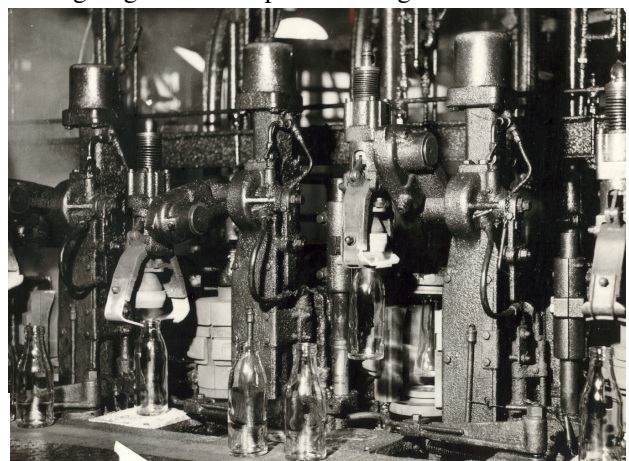
De HBS was helaas niet aan mij besteed. Ik kon wel leren maar wist alleen niet hoe!

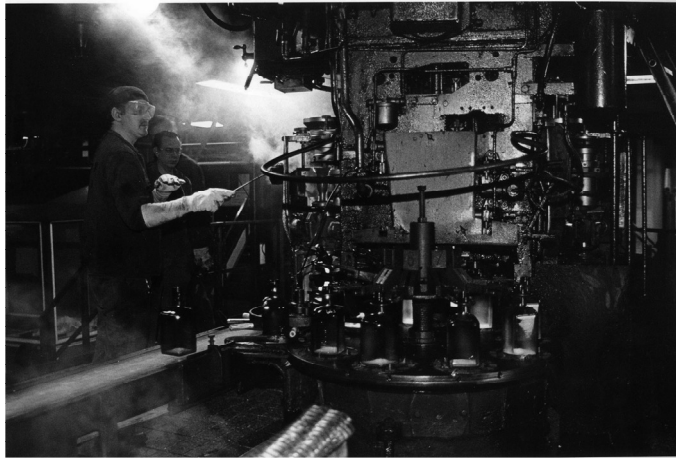
Na twee en een half jaar was ik wat we nu noemen een vroege schoolverlater. Ik ging werken bij de Vereenigde Glasfabrieken (met dubbel "ee") aan de Buitenhavenweg 114-116.

Een, toen nog, prachtig kantoor met een gevel met stalen ramen en grote ruiten. Een imposante ingang met een portiersloge met portier gekleed in een zwart uniform met pet. Brede gangen met links en rechts muren van glazen bouwstenen. Een royale draaitrap naar de eerste verdieping waar o.a. de kamer van de directeur (Dhr. Pijnacker) en zijn secretariaat was gevestigd. Een grote kamer met een gezandstraald raam dat uitzicht gaf op de

Buitenhaven met aan de kant, de zand-, en sodaschepen. De hangbrug met de loopkat die de grondstoffen uit de schepen naar de diverse fabrieken op het terrein vervoerde. Mijn werkzaamheden speelden zich niet af in dit mooie kantoor. Ik kwam terecht op de technische afdeling. De tekenkamer genoemd. Daar zaten de diensten die globaal genomen betrokken waren bij de productie zelf. Als jongste bediende bestonden mijn werkzaamheden uit het zetten en rondbrengen van de koffie, het bijhouden van staten waarin het gas- en oliegebruik werd geregistreerd, het rondbrengen van de interne post, het uitrekenen van statistische gegevens zoals rendement, grondstoffenverbruik, waaruit anderen weer hun specifieke gegevens afleidden zoals stukloon, verkoopprijzen, etc.

Productie van melkflessen op een z.g. IS machine (in de fabriek aangeduid als 'L' machine) in de jaren 1950. Tien jaar later werden ze met twee tegelijk uit één vorm gemaakt en na nog weer tien jaar later met drie en zelfs met vier tegelijk.

**Productie van Bokmaflessen op een roterende Roirantmachine
In de z.g. 5e fabriek.**

transportband naar de koeloven gedirigeerd. Om de zoveel minuten werd een hele rij flessen in één beweging de koeloven in geschoven. Aan het einde van de koeloven stonden aan weerszijden de sorteurs. Mannen met leren schorten voor die met in grote vuurvaste handschoenen gestoken handen behendig vier nog warme flessen tegelijk oppakten en met een geroutineerde beweging ronddraaiden en met een vakkundig oog de flessen met kwaliteitsfouten zoals steentjes uit de ovenwand, blaasjes, rissen e.d. er uit sorteerden en in de gruisbak gooiden. Hoeveel er weggegooid werden bleek dan later uit de cijfers die ik bijhield, bijv. van de 100 waren er 9 niet bruikbaar. Als die uitval te veel werd was het tijd om bijv. de oven stil te leggen (uit te lessen) en opnieuw op te bouwen. De goede flessen werden in grote manden opgestapeld en met platte steekwagens naar de opslagruimtes gebracht, waar ze uit die manden werden gehaald en werden opgeslagen. Of ze werden in van die zilverkleurige containers van het transportbedrijf Van Gend en Loos opgeslagen en naar de klant gebracht.

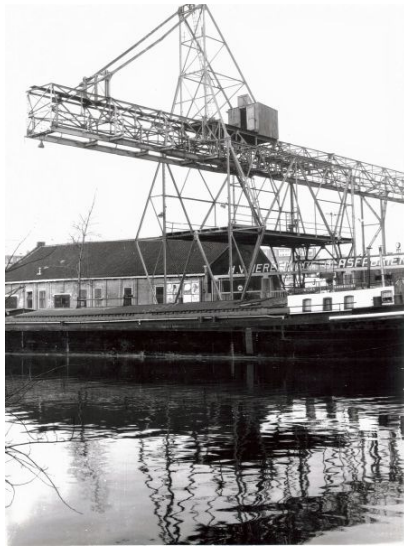

Deze gang van zaken is nu niet meer voor te stellen! Het hele controleproces is sterk geautomatiseerd en er komt

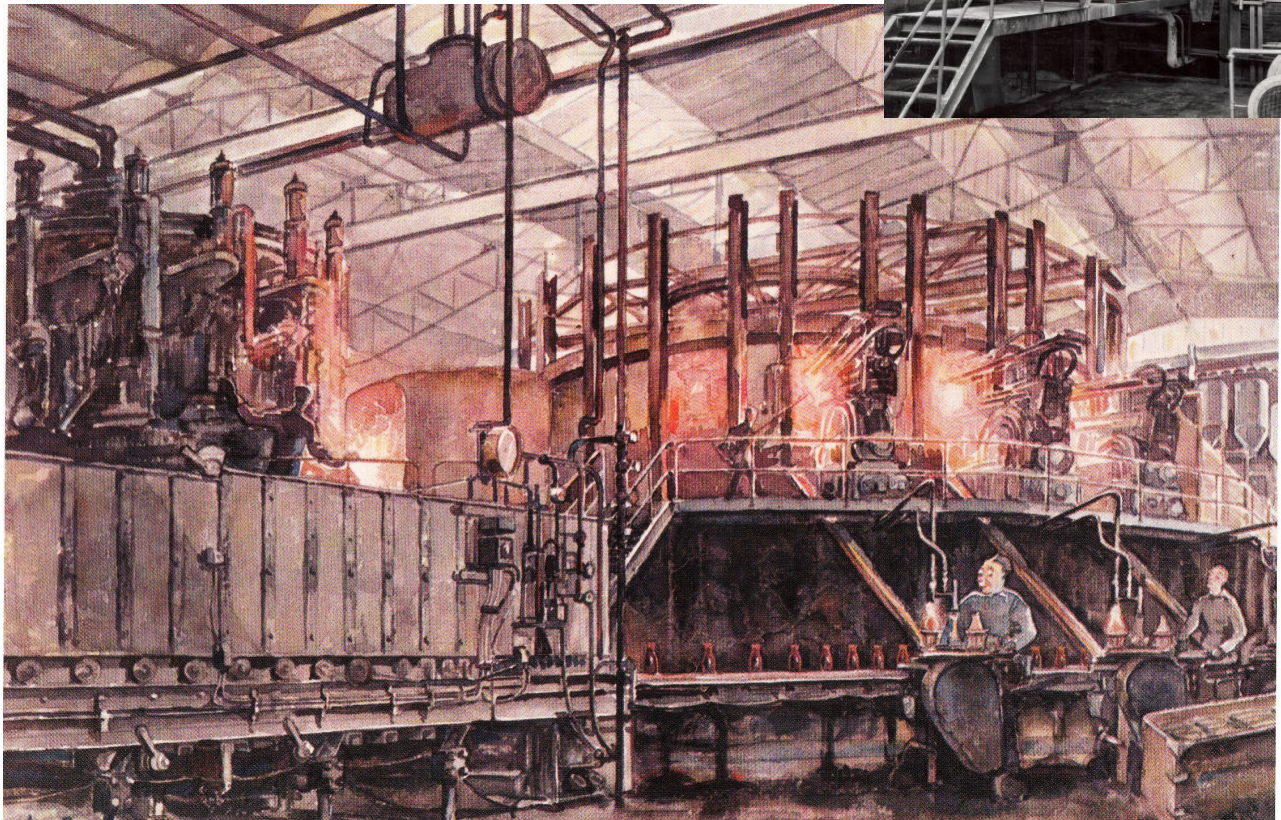
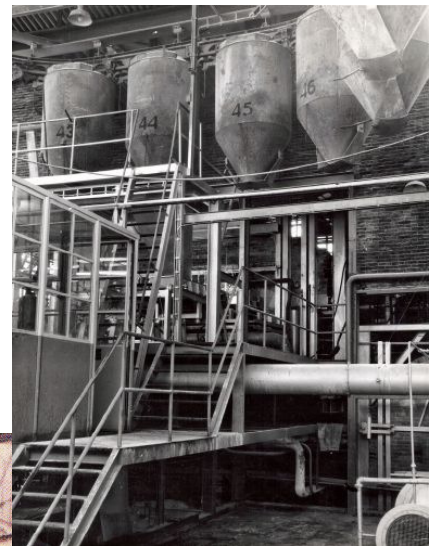
geen hand meer aan te pas. Alles wordt machinaal op grote pallets verpakt en met krimpfolie omwikkeld opgeslagen

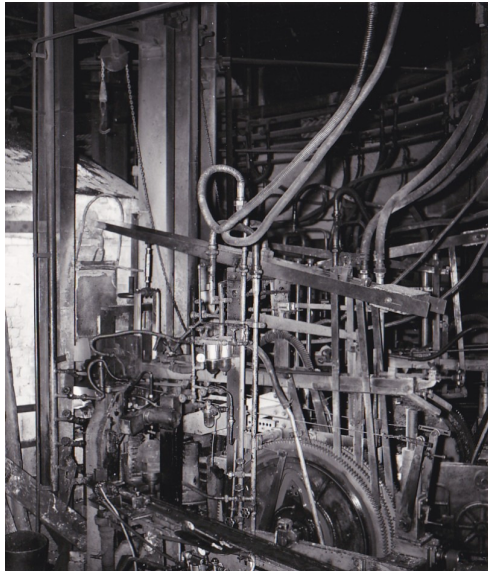

Van de band in de mand – in de opslag – weer in de mand – en gestapeld in een der containers van de NS (van Gend en Loos).

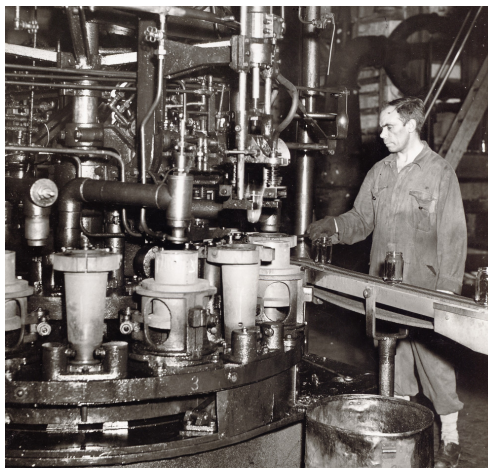
*Rechts; Opslag van flessen en verzendmateriaal in de open lucht.
 Een flessenkrat kon ca. 100 flessen van een liter bevatten en woog dan 80 kilo,
 een gewicht dat bij kleinere flessen gemakkelijk tot 100 kilo kon oplopen.
 Links; de oude transportbaan voor grondstoffen met een beschermplaat voor
 de voorbijgangers tegen neervallend vuil.
 Onder; In 1952 gaf de fabriek een kalender uit met foto's en enkele aquarellen,
 waaronder deze impressie van de in 1949 dank zij de Marhallhulp tot stand
 gekomen nieuwbouw, tegenwoordiger met S2 aangeduid. De afgebeelde
 machines zijn nog van vóór de oorlog. Links is een zes-armige roterende
 Owens machine te zien en rechts drie één-armige Roirantmachines. De flessen
 gaan via een glijgoot naar de afbrandtafel waar de kop van de fles wordt
 gladgesmolten. Rechts op de achtergrond is de nieuwe 'bucket'baan te zien die
 de ovens automatisch van grondstoffen moest voorzien. Daarbij ging nog al
 eens wat mis zodat soms wonderlijke glaskleuren ontstonden.*

Op het terrein aan de Buitenhavenweg stonden afzonderlijke "hutten". Een daarvan was de z.g. 2e fabriek. Hier stond maar één oven met groenglas en 6 eenvoudige machientjes waarop maar 1 fles tegelijk kon worden gemaakt. Hierop werden o.a. de kelderflessen geblazen voor Henkes, de Kuyper, Daniël Visser, Nolet enz. Behalve deze bekende taps-toelopende kelderflessen werden er ook kleine vierhoekige flesjes gemaakt sommige met opschriften zoals "federal law forbids sale or re-use of this bottle" of "aromatic schnapps"

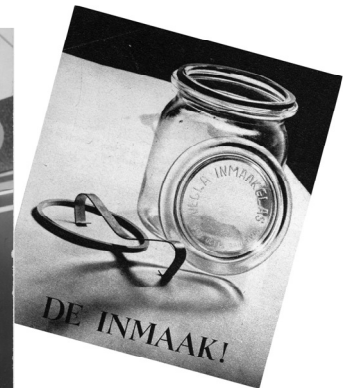
Een één-armige, zg. C- machine in bedrijf in de 2e fabriek. De installatie zorgde zelf voor het opentrekken van een schuif in de oven waardoor de machinearm in het glasbad kon gaan om d.m.v. vacuum de voorvorm vol te zuigen. De productie lag tussen 3000 en 5000 flessen per etmaal.

Productie van jampotten op een roterende Millermachine in de 4^e fabriek. Op deze machine werden ook de VEGLA inmaakglazen gemaakt.

Rechts; Foto van een stand op een huishoudbeurs, midden jaren 1950.

Onder; De bankwerkerij / vormenwerkplaats

In een aparte afdeling werden overwegend door vrouwen flessen van een emaille etiket voorzien. "Of de zon schijnt of niet! Drink Exota limonade en geniet!" e.d. Er was op de tekenkamer een speciale ontwerper voor dit soort bedrukkingen. En een donkere kamer waar de zeefdrukken (de screens) werden ontwikkeld en in metalen bakjes werden gespannen die dan op de Vegla-fix afdeling in de bedrukkingsmachines werden gemonteerd. Van verf werden voorzien en door de dames op de flessen werd overgebracht. Daarna werd de verf op de flessen in een tunneloven in het glasoppervlak ingebrand.

Op de tekenkamer stonden achter elkaar opgesteld een 5 of 6 tekenaars die naast het ontwerpen van nieuwe flesmodellen voor de klanten zich ook bezig hielden met het tekenen van de stalen vormen waaruit die flessen later werden gemaakt. Beneden ons, op de begane grond, was een enorme bankwerkerij gevestigd waar tientallen draibanken opgesteld stonden waarop die stalen vormen werden gedraaid, gefreesd en van de behakking voorzien door de z.g. sciseleurs die met puntige gereedschappen de namen en merken in spiegelbeeld in de vorm aanbrachten. Eén verkeerd tikje met het hamertje en het beiteltje en de vorm was verknoeid.

De zaken gingen kennelijk goed want na verloop van tijd werd de hele technische afdeling verbouwd. Er kwam een keukentje met een heuse koffiejuffrouw. Er kwam personeel bij en de afdeling werd uitgebreid en zo deed op een zomerse dag ook Ieneke Kooij haar intree. Een nieuwe collega die pal tegenover mij aan een blok van bureaus een plaats kreeg.

Een paar jaar later zijn we getrouwd. De wederzijdse belangstelling voor "glas" bleef bestaan.

Intussen had ik de Middelbare Handels (avond) school afgemaakt en kon ik aan de directiesecretaris mijn einddiploma laten zien. Op mijn allereerste werkdag had die mij er fijntjes op gewezen, dat zonder studie er weinig carrièremogelijkheden bij het bedrijf zouden bestaan. Hij had mij alvast bij deze opleiding aangemeld en over de kosten hoefde ik me geen zorgen te maken. Die werden door het bedrijf betaald. Onder één voorwaarde: ik moest hem (Drs. de Jong) op de hoogte houden van mijn vorderingen.

Kort daarop ging ik in militaire dienst.

Zoals elke militair wel zal hebben gedaan, zo volgde ook ik het patroon. Van tijd tot tijd zocht ik de collega's op de Glasfabriek nog wel eens op, maar gaandeweg werd dat steeds minder. Op één uitzondering na: Ieneke Kooij, die zag ik steeds meer en het duurde niet lang of wij verloofden ons. Intussen had zij haar baan bij de Glasfabriek opgezegd en had zij veel aantrekkelijker werk gevonden als secretaresse en journaliste van het gratis huis-aan-huisblad "De Havenloods" in Rotterdam.

Na mijn militaire dienstplicht keerde ik korte tijd terug bij m'n ouwe baas. Kreeg een andere baan op de afdeling inkoop. Maar vond na een paar maanden een baan met meer perspectief bij Glasindustrie Pieterman in Schiedam. Weer dat glas! Maar nu een *verwerkingsbedrijf* van glas. Geen ovens, geen warmte. Hier hield men zich bezig met het eindproduct van de vlakglasindustrie dat werd verwerkt tot diverse producten voor de industrie en detailhandel. Mijn bijdrage tot ons verenigingsblad zou te lang worden als ik ook nog eens geen opsommen wat bij dit bedrijf uit dit vlakglas aan producten werd gemaakt. Ik hou het dus maar bij deze feitelijke mededeling.

Een paar jaar later zijn we getrouwd. De wederzijdse belangstelling voor "glas" bleef bestaan. En dat leidde tenslotte tot het verzamelen van "glas": van kelderflessen tot kleine likeurglaasjes en bollenglazen.

Als nu weer bovenaan begint met lezen, weet u hoe dat allemaal is begonnen.

met dank aan :

Corine Kooij voor haar foto.

Johan Soetens voor alle foto's van Schiedam en de Vereenigde Glasfabrieken.

Hugo de Wit voor de foto's 2 en 3 op blz. 1 (Jamaica)

Hieronder: een deel van onze verzameling

OVALE JENEVERFLESSEN

Peter Vermeulen

De meest bekende fles voor de verpakking van jenever (genever, Dutch gin, Geneva, schnaps) was ongetwijfeld de vaderlandse kelderfles. IJverig geïmiteerd door bedrijven in onze buurlanden: België, Engeland, Duitsland en Frankrijk.

Reeds in 1890 hadden twee Nederlandse distilleerderijen, Bokma in Leeuwarden en Van Zuylenkom & Co in Amsterdam echter de euvelde moed met een afwijkend design te komen: de zware vierkante fles. Of dit toeval was of een kwestie van samenwerking is mij niet bekend. Aanvankelijk werden deze flessen nog geïmporteerd uit Tsjecho-Slowakije. Later werden ze ook in Nederland gemaakt. Vooral in Nederlandsch Oost Indië was deze Bokma fles een groot succes.

De van oorsprong Duitse handelaar Udolph Wolfe bracht in Amerika een 'geneeskrachtige' jenever uit onder de naam 'Aromatic Schnapps', een merkwaardige spelling: Aromatic is Engels en Schnapps is Duits maar het wordt hier geschreven met twee letters p. De flessen werden overigens gevuld met Nederlandse jenever van Blankenheim & Nolet. Het gekozen model fles voor de Aromatic Schnapps was typisch Duits, wat grof en zwaar. Het wereldwijde succes van Udolph Wolfe kreeg al spoedig de nodige navolging in Duitsland en Nederland. Een Australische verzamelaar bezit ruim honderd verschillende exemplaren aromatic schnappsflessen.

Ook enige distillateurs uit Groot Hamburg zijn ooit met een eigen model voor de export begonnen. Het merkwaardige is dat deze **ovale flessen** vooral in Panama (Canal Zone) teruggevonden worden. Kennelijk 'viel' men daar op deze vorm.

Deze flessen zijn veelal van purperbruin glas gemaakt. In de Engelse literatuur wordt deze kleur vaak aangeduid als puce, het Franse woord voor vlo. Vandaar dat de kleur ook wordt aangeduid als vlooiënrood. Door J.F. Nagel werd echter de kleur aqua/lichtblauw gebruikt. Voor zover mij bekend werd dit type fles niet door Nederlandse distillateurs benut. Wel vond ik namen en afbeeldingen van de Hamburgse merken: "*Sociedad Vinicola*", "*J.J.W. Peters*", "*J.T. Gayen*" en "*J.F. Nagel*". De flessen stammen uit de periode 1860-1900.

Literatuur:

- *Worldwide bottles* door Grace Lawrence & Gretchen Teal Balboa Canalzone Panama 1973
- *Schicksal und Geschichte der Jüdischen Gemeinden, 1938 - 1988*, Ettenheim, Altdorf, Kippenheim (Jürgen Stude), Schmieheim, Rust, Orscheier. Historischer Verein für Mittelbaden e.V. 1989
- *Hamburgs Handel und Verkehr Export-Handbuch der Börsen-Halle 1888/90*. Herausgabe: Neue Börsen-Halle, Hamburg 1889
- *Deutsche Jeneverflaschen*, Artikel van Peter Vermeulen in Der Glasfreund, 1996
- *Aromatic Schnapps-flessen*, artikel van Peter Vermeulen in De Oude Flesch nr 18 van 2004
- *The Peters Bottles*, artikel van Peter Vermeulen in the Antique Bottle & Glass Collectors Magazine nr 21-4, 2004
- *J.F. Nagel*, artikel van Peter Vermeulen in Der Glasfreund nr 47, 2013

J.J.W.PETERS

Johannes Peters nam in 1860 het oude familiebedrijf voor de fabricage van azijn, gist en sterke dranken over. In 1861 begon hij ook een likeurfabriek. In 1870 uitgebreid met de productie van gist, jenever, brandewijn, wijn en een mineraalwaterfabriek. In 1967 werd het bedrijf verkocht aan Oswald Hess uit Hamburg.

Het bekendste merk van J.J.W.Peters is zonder twijfel de picturale fles met de behakking, die een jachthond met een prooi in zijn bek laat zien. Het jachthond symbool werd zowel op kelderflessen, schnapps-flessen, platvinken als op ovale flessen gebruikt.

De ovale flessen van J.J.W.Peters zijn normaal 21cm groot, vlooiënrood, geblazen in een tweedelige mal, behakking “J.J.W.PETERS” plus de bekende jachthond. Verder zijn deze flessen voorzien van een bodembehakking “J.J.W.PETERS HAMBURG”.

Larry Chipman (US Maagdeneilanden) heeft van deze flessen zelfs twee verschillende maten (21 en 17cm).

De ovale fles werd nog lang gebruikt voor Hugo Peters Bitters, maar van dat merk heb ik nog geen fles kunnen vinden.

SOCIEDAD VINICOLA S. & L. DURLACHER

De gebroeders Moritz (1844-1906), Simon (1846-1905) en Leopold Durlacher (1855-1921) waren de bezitters van de oorspronkelijk door hun vader Samuel (1817-1875) gestichte wijnhandelsfirma “Gebrüder Durlacher” in het Badische plaatsje Kippenheim. Moritz Durlacher was een van de gezaghebbende protagonisten van de Joodse gemeenschap aldaar, hij promoveerde in 1870 tot Voorganger en hij hield zich vooral bezig met weldadigheidsprojecten. In 1884 vestigden Simon en Leopold Durlacher zich in Hamburg en begonnen daar de „Sociedad Vinicola S. & L. Durlacher“, al spoedig werden ook filialen in het Spaanse Tarragona en in Londen geopend. Nadat ook Moritz Durlacher naar Hamburg verhuisd was, werd ook het moederbedrijf uit Kippenheim in 1892 ingeschreven in het handelsregister van de stad Hamburg. Naast sterke drank en likeur exporteerden de gebroeders Durlacher ook “Eberl-Bräu” bier van de Münchener Actienbrauerei. Ook in Hamburg behoorden de Durlachers al spoedig tot de belangrijke leden van de Joodse gemeenschap. Na het overlijden van Moritz volgde zijn oudste zoon Leopold Moritz (geb. 1870) hem op als bedrijfsleider van het bedrijf. Voor exportdoeleinden werd onder meer het merk “White Swan” gebruikt. Het toont een zwaan en een lauwerkrans in een cirkel. Een fles met dit merk heb ik nog niet gevonden. Wel bezit ik een picturale ovale fles 21cm, in een mal geblazen, vlooiënrood, behakking op de zijkant “TRADE MARK” rondom een kip of haan op een hoge bi fiets, bodembehakking

“VINICOLA HAMBURG”. (Een hoge bi is een vroeg type fiets, dat bestaat uit een heel groot voorwiel en een heel klein achterwiel. De fiets werd voor het eerst op de Wereldtentoonstelling van 1867 te Parijs door Pierre Michaux gepresenteerd. Hijzelf noemde het vehikel een *Michauline*).

J.F.NAGEL

Jakob Ferdinand Nagel begon zijn gelijknamige distilleerderij in 1852 te Hamburg. In 1859 werd een belangrijke glasfabriek in het plaatsje Brunshausen bij Stade opgericht, de "ADELENHÜTTE". Nagel nam in 1873 deze glasfabriek over. Hij wilde verzekerd zijn van de juiste kwaliteit en kwantiteit van de benodigde flessen. Naast groene werden er ook aquakleurige flessen vervaardigd. Het bedrijf was nagenoeg autarkisch, want Nagel bezat ondermeer ook nog een vloot, een kistenfabriek, een ijzerdraadfabriek, een koperslagerij, een

mandenvlechterij, een reparatiewerkplaats en een ketelhuis.

In 1873 won Nagel een gouden medaille op de wereldtentoonstelling in Wenen. Zijn bekendste fles is die met de behakking beide zijden van deze medaille tonend, enerzijds met het hoofd van Kaiser Franz Joseph, anderzijds de tekst "**HIGHEST MEDAL VIENNA 1873**".

Op de tegenoverliggende zijde: "**J FERD NAGEL**".

Ook Nagel volgde de trend ovale flessen te gebruiken voor de export van sterke drank naar Midden-Amerika.

Maar vermoedelijk omdat de eigen glasfabriek groene en aquakleurige flessen produceerde, werden ze vervaardigd van aqua glas en niet van vlooienrood glas.

J.T.GAYEN

De "Fabrik aller Arten Spirituosen für den Export" werd in 1764 te Altona in de Große Elbstrasse opgericht door de Nederlandse zeekapitein, Jan Tecker Gayen.

De voornaamste gevoerde merken waren Rhinoceros (met afbeelding van een rhinoceros) en Castle (met afbeelding van een kasteel). Ook werd een kelderfles met cachet "**J.T.Gayen Superior Pamtree Gin**" rondom een palmboom, waarschijnlijk

een imitatie van het Palmboom Merk van "C.Meyer & Co", Schiedam.

Tecker exporteerde vooral naar Spaans sprekende gebieden, dat blijkt ook wel uit de gevoerde merken als: Anisado Mallorca, Campana (afb. klokkentoren), El Pavo (soort pauw), Garza, Genebra Vida Eterna, Gottas De Ouro (kelder met vaten), La Palma echte Jenever (ruiter onder palmboom), Matador, Saude de Patauas (afb. Spaanse schone) etc.

Opvallend is het feit, dat Gayen de zijkanten van zijn ovale flessen blanco heeft gelaten. Vermoedelijk

heeft men de reclame-uiting van het merk met (goedkopere) etiketten ingevuld in plaats van het (duurdere) gebruik van speciale mallen.

Het merk is alleen terug te vinden in de bodembehakking "**J.T. GAYEN ALTONA**".

De afbeeldingen op de twee voorgaande pagina's zijn afkomstig van Lartry Chipman (Maagdeneilanden) en Peter Vermeulen.

AMERICAN HANDLED WHISKEY JUGS

AMERICAN HANDLED WHISKEY JUGS

Johan Pastor, American Glass Gallery

These attractive, distinctive bottles, prevalent during the mid-1800s, were one of the last bastions of what was a once very manual process of finishing a free blown or even mold-blown bottle. Handled pieces rose to fashion predominantly as containers for various types of spirits, however, they can occasionally be found on other types of bottles as well.

In some cases, the addition of the handle created what collectors today would term a "whimsy," an off-hand or fanciful piece not meant for mass production. This was generally done by the gaffer at the end of the day, oftentimes to either show his skill, or to create a personalized object for himself or family. In the majority of cases however, the handled bottles were production items created to serve both utilitarian and decorative purposes.

When one considers the process of creating the handle, attaching it, and often tooling the lower curl, it obviously added several steps to the production of each piece. It necessitated a higher degree of skill on the part of the glassblower and added valuable time to the production of each bottle. This extra time and expense would have undoubtedly been passed along to the merchant which helps to explain their relative scarcity and why they likely fell out of favour.

An interesting grouping of handled spirits type bottles is shown on plate 48, of *American Bottle & Flasks and Their Ancestry*, (McKearin & Wilson); see pages 194 and 195. Today, these handled containers make a very attractive and interesting category. Many of them are still quite affordable and represent a

good value for the collector. When you combine the various handle treatments (plain, "strap" or flat band, curled, tooled rigaree, etc.), with the varying shapes and sizes of bottles to which they were attached, and the almost endless color variations, it creates a very pleasing and spectacular array of bottles.

Een inkijkje in een Franse boeren-huisapothek

Robert van Ee

Meestal liggen ze in een lade want groot zijn ze niet, die kleine Franse miniflesjes die op elke brocanterie uitgesteld liggen. Soms maar een paar centimeter groot; met de oude kurk er nog in en voorzien van allerlei behakking. Doorgaans de firma-naam en misschien met een meetlatje van 10 centimeter. Zeldzaam? 'Nee!' Interessant voor glasverzamelaars? 'Schei nou toch uit zeg!' Ergens voor bruikbaar in huis? 'Asjeblief; wat moet je met die rommel!'

En dan ineens ligt er een zootje flesjes op een tafel geëtaleerd die geëtiketteerd blijken te zijn want dat zijn ze eigenlijk nooit. Toch er maar een blik op geworpen. Op de vraag aan de brocanteur waar ze vandaan kwamen was het antwoord; 'uit een oude boerenschuur die was leeggeruimd.'

In de grote fles zat 'biodynamine' tegen zenuwzwakte wat een favoriete aandoening bij Franse boeren schijnt te zijn want de brocanteur vond er een kistje vol van. Omgang met een Franse boer die zich er op voorstaat Fransman te zijn, gaat toch al moeizaam tot onmogelijk en éénmaal een Franse boer, altijd een Franse boer tenslotte. Zou dat misschien te wijten zijn aan de strychnine(!) in een driemaal daagse dosering, want dat stond ook op het etiket? Het kleine zegeltje boven aan de hals vermeldde dat het spul niet geëxporteerd mocht worden. Er was geen jaartal op de fles te vinden.

Toch maar even verder geneusd. Het volgende flesje bevatte 'formocarbine naphtolée' waar bij inname alle buikinfecties mee schijnen over te gaan. Formocarbine is geactiveerde koolstof dus dat zat weer even mee (een soort norit). Naftaline is dan weer wat minder want dat knijpt ook bloedvaten dicht. De brocanteur vertelde erbij dat er ook daar eveneens vele van gevonden waren. Het bleek gefabriceerd door een 'Laboratoire de medecine *experimentale*.'

Er zat nog een flesje bij waar antibiotica in hebben gezeten (chlooramfenicol en tetracycline/*usage veterinaire*). Als de

formocarbine niet hielp bleek hij hier zelf uit te snoepen; aldus de brocanteur. Hij was daar niet verbaasd over want naar zijn zeggen deden eigenlijk in die streek veel boeren dat en blijkbaar was de man toch niet jong gestorven.

De boer maakte kennelijk ook kaas want er lag ook een fles met 'presure brun' (kalverstremsel) erop geëtiketterd. De behakking achterop vermeldde 'Montelimar.' En tenslotte was er nog het flesje met (huishoud)petroleum; bengyne. Ook dat bleek voor de goed geïnformeerde brocanteur geen verrassing want als het goed genoeg was om er tractoronderdelen mee te wassen dat kon een mondspoeling ermee voor zijn eigen carieuze gebit alleen maar goed uitpakken. De boer bleek ook nog gek te zijn op 'Eau de Fleur d' oranger' limonade-siroop want daar bestonden de overige flessen voornamelijk uit.

Een half uurtje later bleken er toch nog wat van deze flesjes verkocht te zijn maar ze waren ook maar twee voor een Euro.

Wat valt hier nog uit af te leiden? Met het linke chloramfenicol kun je blijkbaar ook oud worden zeker als je het combineert met een pietsje strychnine en de uitdrukking 'Rare Kwiebus' moet haast wel in Frankrijk zijn uitgevonden.

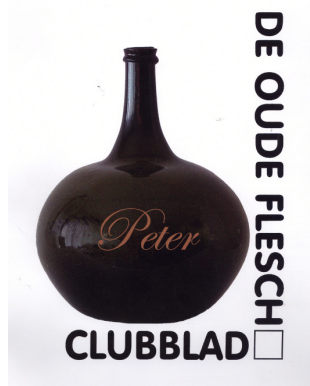

VIJF JAAR DE OUDE FLESCH ☐ IN KLEUR

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

Johan Soetens

In 2008, tijdens de jubileumvergadering '30 jaar OUDE FLESCH' had toenmalig redacteur Cees Marttin het voor elkaar gekregen voor het eerst een complete full colour uitvoering het licht te doen zien, grotendeels gewijd aan kelderflessen; de grote hartstocht van scheidend voorzitter Peter Vermeulen.

Na zo'n uitgave kon je eigenlijk niet meer terug naar de eenvoudige zwart/wit uitvoering; die met enkele nietjes samengevoegde bladen zoals ze weliswaar dertig jaar lang dienst gedaan hadden als verenigingsblad maar waarmee je de sprong naar een modern lezerspubliek niet kon maken. Het was altijd het ideaal van Cees geweest om permanent in kleur te verschijnen maar hij had daar niet de juiste, want veel te dure, contacten voor. Bovendien kan geen enkel blad bestaan zonder adverteerders. Met hun steun vervullen die tevens een maatschappelijke taak. Zonder advertenties stierf de totale regionale pers af en bovendien het gros van de tijdschriften.

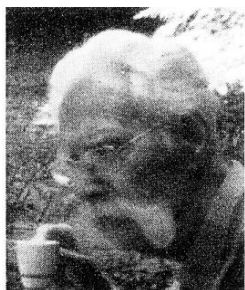
Dan konden we allemaal *de Telegraaf* gaan lezen.

Na afloop van de vergadering bood ik mijn diensten aan; eerst als adviseur maar naarmate Cees zich zeker ging voelen als redacteur/samensteller. Na het terugtreden van Harry Wagter als gevolg van zijn drukke werkzaamheden als voorzitter bleef de redactie bestaan uit Willem van Traa en mijzelf. We doorliepen een leerproces, gebruikten aanvankelijk een te grote letter, te zwaar papier en te veel witmarge en konden, ondanks de hulp van onze adverteerders van het eerste uur plus een

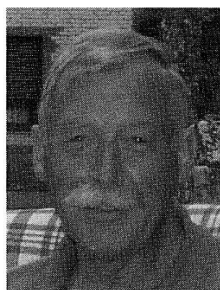
verhoging van de jaarlijkse contributie, niet veel verder komen dan een bescheiden omvang van 22 pagina's. Inmiddels heeft het blad de dubbele omvang en kan het zich wat betreft veelheid van onderwerpen en de mate waarin deze uitgediept worden meten met wat er op dit gebied zoal verschijnt. Dank zij de steun van een aantal trouwe adverteerders kunnen we financieel de touwtjes nét aan elkaar knopen.

In 2008 bestond 'De Oude Flesch' uit 215 leden. Sindsdien mochten we 112 nieuwe leden/abonnees begroeten. Onvermijdelijk haakten ook een aantal af in de loop der jaren. Meestal was de reden daarvoor leeftijdsgebonden maar een aantal malen werden we allerverdrietigst geconfronteerd met de eindigheid van het bestaan.

Vrienden die ons in de afgelopen vijf jaar ontvielen

Nol Maassen
03-07-2009

Paul Cuperus
23-07-2009

Jan Ledegang
19-07-2010

Cees Marttin
09-09-2010

Harry Wagter
12-12-2012

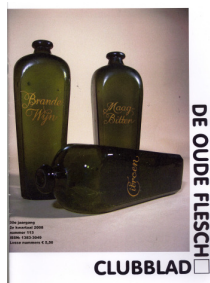
Gert Purmer

Wij gedenken hen met eerbied en genegenheid

Korry Jonkers-van Riel
04-07-2013

Gezien de veelheid van onderwerpen die in de afgelopen vijf jaar aan de orde zijn gekomen en om tevens later toetgetreden leden de gelegenheid te geven daar alsnog kennis van te nemen treft U hierbij een index aan, samengesteld uit de belangrijkste artikelen. Belangstellenden kunnen bij het secretariaat misschien nog een oud nummer op de kop tikken en anders kan een artikel tegen een nog nader te bepalen vergoeding worden uitgeprint. En... misschien is dit een goede aanleiding om die reeds verschenen nummers nog eens door te lezen.

DE OUDE FLESCHE

CLUBBLAD

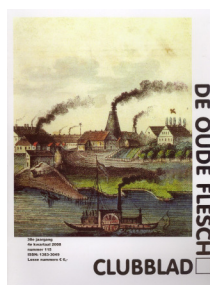
113
Een snuffje Chinees (Chinese snufflacons)
Het verzamelen van Romeins glas
Absente vrienden
(Historisch Museum Arnhem
verliest De Vos van Steenwijk collectie)
Schermer & Zn

DE OUDE FLESCHE

CLUBBLAD

114
Met de rug tegen de muur
(Lamsbouden of Halbrunde
Bouteillen)
P. Loopuyt & Co.
Glas uit Berlijn (Islamitisch glas
uit het Pergamon Museum)
De Melkfles ('Goed in Vorm' –
Museum, Boijmans van Beuningen)

DE OUDE FLESCHE

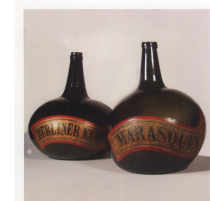
CLUBBLAD

115
Oud Bruin (Mondgeblazen Hollandse
Bierflessen)
Bols en de VOC
Glasmuseum Glashütte Gernheim
A.C.A.Nolet
Rondom Richters

DE OUDE FLESCHE

116
Een karaf is geen fles – om soms toch?
It leaves you breathless) (The history
The French Connection) of Wodka)
Anglo-Saksisch glas
Cameo glas (Rom.)

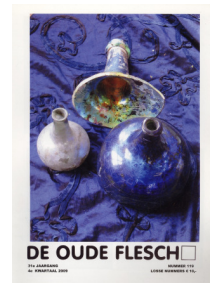
DE OUDE FLESCHE

117
René Lalique, Maître Verrier
Levert & Co. - De Wildeman
Louter Reclame (Jenevermuseum)
A. van Wees – De Ooievaar
Prismatische flessen (Rom.)
Met Erasmus aan Tafel (Museum
Boijmans van Beuningen)

DE OUDE FLESCHE

118
Glinsterend Glas (Gem. Museum
Den Haag
Catz van Pekela
Antonio Salviati (Venetiaans glas)
J.T.Beukers
Een Hooper Struve fles
Glas in Boijmans van Beuningen
Frits van Alphen herontdekt
Houtman in Afrika

DE OUDE FLESCHE

119
No Excise!
Ritman & Co./Leiden
Glanzend Glas door Tijd Getint
Conglomeraten (Rom.)
De Burgemeesterflesjes in het
Amsterdamse Proeflokaal 'De Drie
Fleschjes'.
Jac. Jongert, ontwerper
Die Leipziger Gose

DE OUDE FLESCHE

120 (400 jaar Nederland-Amerika)
Drie Amerikaanse glazen
Grieks en Romeins glas uit de MET (1)
Bottle Collecting in America
Langs Glascollecties in NY
Uncle Sam's Delight
A.H. Wanders B.V.

DE OUDE FLESCHE

121
Geen fles maar een flacon
(Geschiedenis van Boldoot)
Aryballoi-Met de Romeinen in bad
Fabuleuze FABRE flessen
American Bitters Bottles
Distilleerderij 'De Zon' in Overschie

DE OUDE FLESCHE

122
Hulstkamp & Zoon & Molijn
Byzantijs glas
Hedwig Kelderflessen
American Scroll flasks
Chihuly – Pop-Art in glas
Goldrubinglas

DE OUDE FLESCH
127 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 125 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

123
Spuitwatersifons
American Mineral Water Bottles
De Dubbele Amstel Stoop
19^e eeuwse replica's van Romeinse
glasvormen (1)
Boll & Dunlop
Op reis door Frankrijk

DE OUDE FLESCH
124 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 126 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

124
19^e eeuwse replica's van Romeinse
glasvormen (2)
Hellebrekers & Zonen
Romeins glas uit particulier bezit
Ditstilleerderij J.C.Geels
Struve in Nederland
Making Sense of Scent
Glashuis de Twee Rozen
De Kunst van het Drinken (**Jenevermuseum
Hasselt**)

DE OUDE FLESCH
125 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 125 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

125
Frederick Carder
Fancy American Cologne Bottles
Met Hoppe wordt je weer mens
Strohulzen; een verdwenen industrie
Romeinse bekers en drinkglazen

DE OUDE FLESCH
126 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 126 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

126
Branderijen in Overschie
Kom(m)ters en Kuipers
Schon's Twin Bottle Patent
American Chestnut Bottles
Glas in Oxford en Winchester
Elken dag een glaasje – **de Bols collectie**
De uitvinding van het loodglas
Romeinse grafvondsten uit Ionië

DE OUDE FLESCH
127 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 127 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

127
De ondiepe Ribschaal
Vom Bouguignon zum Perlkelchen
Holzschutzflaschen van de fa. Stroh
Flessen op glazen (**Glas in lood**)
Schwerin
Vom umflochtenden Plattflasche zur
Apfel un Birnenform
The gift of the Goodwins

DE OUDE FLESCH
128 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 128 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

128
Een bijzonder glas van David Wolff
American Pitkin Flasks
Hobrión Miswijn?
Henri Barrett
Niet aan Uw neus voorbij
(**De geschiedenis van parfum**)
Romeinse glasvormen; Archimede Seguso
Glockenseilbüchsen

DE OUDE FLESCH
129 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 129 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

129
Op Broeders!
(**Vrijmetselaarsflessen**)
De functie van het firingglas
Een bijzonder Maçonniek glas
Romeins glas uit de MET (2)
Fancy American decanters
Spessart, Würzburg & Wertheim
Notities bij een foto uit 1917
Een miniatuur werkstee

DE OUDE FLESCH
130 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 130 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

130
Constantia wijnflessen
Jenever en West-Afrika
Vertrou op God en die Mauser
(**Boerenoorlogen**)
Glas in Egypte

DE OUDE FLESCH
131 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 131 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

131
Zin in Gin?
Ach Vader, Niet meer!
Sluikstoken en de Lage Landen
Jeneveretiketten met vreemde
Wezens (1)
Anna van Hannover in Culemborg
H.J.de Zwart, glasman en fotograaf
Frederick Garder; het diatreetglas

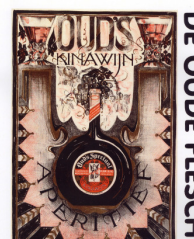
DE OUDE FLESCH
132 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 132 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

132
In Holland staat een huis. (**KLM huisjes**)
Museum van Gijn – Dordrecht
Vlagglas
American Log Cabin Bottles
Flessen als bouwstenen (**o.a. de WOBOfles**)
Kruikenbier
Zadar Museum of Ancient Glass
Schoolplaat 'De Glasblazerij'.

DE OUDE FLESCH
133 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 133 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

133
Cognacflessen
Een bijzonder kelderfles uit de
Beerput
Jeneveretiketten met vreemde
Wezens (2)
Romeins Glas uit de MET (3)
Museum voor Vlagglas en
Emaillekunst
De wrede zee

DE OUDE FLESCH
134 JAARGANG
24 KWARTAL 2011 Nummer 134 ISSN 1385-3049
LOOSSE NUMMERS € 10,-

134
Platte flessen uit de Romeinse periode
Met de fles op (Pelgrims)reis
Geschichte und Zukunft des Bocksbeutels
Kinawijn - een vergeten drank
Die kun je in je zak steken (**Zakflacons**)
Een 'Oostenrijker' voor Kon. De Kuyper
Een lid stelt zich voor:
Hennie T. De Boer-de Zwart

EN DAN DIT NOG....

Op 13 augustus werd op de binnenplaats van het Amsterdams Museum, (ooit Stadsbestedelingenhuis) een tentoonstelling geopend van voorwerpen en documenten afkomstig van de voormalige Amsterdamse distilleerderij Van Zuylekom. Een aantal van onze leden waren (door Peter Vermeulen tijdig op de hoogte gesteld) daarbij aanwezig. Ook de laatste eigenaar, Erik Blaisse, tevens oud-lid van 'De Oude Flesch', inmiddels 92 jaar, gaf acte de présence.

Helaas moest Uw redacteur verstek laten gaan. Jammer, want van alle potentiële aanwezigen was ik waarschijnlijk degene die hem het langst gekend heb. Zestig jaar geleden maakte ik als jong verkoper bij hem in zijn kantoor aan de Westerstraat mijn opwachting maar tijdens het plezierige telefoongesprek dat ik onlangs met hem had, had hij geen herinnering aan die half-verregerende figuur uit 1953 op zijn tweede hands fiets. Ik heb er overigens nooit een fles kunnen verkopen want we leefden nog in het statiegeldtijdperk en zo goed gingen de zaken blijkbaar niet.

De tentoonstelling is samengesteld door de journaliste/publiciste Merel Ligteewijn waarbij gebruik gemaakt is van de voormalige opbergkastjes waarin de werkende weesjongens hun spullen konden bergen. Ook één der beroemdste weeskinderen, ('Dan liever de lucht in') Jan van Speyk, heeft daar ooit gebruik van gemaakt. Naast voorwerpen uit de collectie van het museum zijn documenten te zien door Merel gevonden in het tuinhuisje van Erik Blaisse. Die waren daarin terechtgekomen nadat voor het bedrijf na bijna 300 jaar het doek viel en de fraaie collectie antieke glazen en

flessen waren geveild. Het merendeel van het gevonden materiaal bleek nog in goede staat en is ondergebracht in de Stichting Collectie Van Zuylekom (www.vanzuylekom.nl). Het is de bedoeling dat in de komende herfst een tentoonstelling in het Schiedamse Jenevermuseum wordt ingericht. In ons septembernummer hopen we een door Merel Ligteewijn geschreven artikel te publiceren waarin uitgebreid wordt ingegaan op de geschiedenis van een der meest karakteristieke Amsterdamse distilleerderijen. (J.S.)

ECHT OF NIET ECHT?

Evert Hellebrekers heeft nooit zijn met wijn gevulde fles, afkomstig van het VOC schip 't Vliegend Hart' kunnen vergeten die, zoals hij vertelde in DOF 133, door de geluidsgolf van een overvliegende straaljager in stukken brak. Vandaar dat hij onlangs bezweek voor de aanbidding van een handelaar/antiquair die hem een met wijn gevulde Engelse 'Dutch Onion' aanbood. Deze zou afkomstig zijn uit een beerput. Thuis gekomen bekrampde hem echter de twijfel. De typische Engelse 'rijf' was wel erg dun, de z.g. aantasting van de fles leek er op aangebracht. De fles heeft geen open pontielmerk maar om te weten of er een zandpontiel gebruikt is zou eerst de bodem moeten worden ontdaan van – ja, van wat? En wat zit er in de fles? Die zurig ruikende vloeistof zou wijn moeten zijn die enkele eeuwen verblijf in een beerput zou hebben overleefd? Genoeg onzekerheden om de redactie eens om advies te vragen. Op onze beurt leggen we de vraag graag aan de lezers voor. Wat denkt U? Echt of niet echt? Laat het ons en Evert Hellebrekers weten. (JS).

De fles is inmiddels beoordeeld door Willy Van den Boosche en Johan Soetens. Conclusie: een originele 'Engelse' Dutch Onion, eerste kwart 18e eeuw. Er schijnt geknutseld te zijn aan de lip en de fles lijkt bewerkt met schikderijvernis om hem interessanter te doen lijken. Omtrent de wijn(?) in de fles hebben de heren uiteraard geen oordeel maar dat de fles gevuld en wel uit een beerput komt geloven ze geen moment.

Ook deze keer ziet het blad er weer zeer goed uit. Over de kinawijn enz. wil ik een paar dingen doorgeven.

Over **Oud**. In café 't Loosje Nieuwmarkt 34 Amsterdam (schuin t.o. de Waag) bevinden zich drie tegel tableaux. Eén groot van de Zuid Hollandsche Bierbrouwerij. Eén van het jenevermerk 'Oorlam' J.Lemei A'dam. En één van 'Oud's Kinawijn. Op deze laatste de namen Purmerend en de plaatsnamen van de depots in Nederland en Ned. Indië. Er is ook een emailen reclameplaat met het Volendamertje. Op de webside van 't Loosje is deze laatste te zien, helaas niet de tegeltableaus.

(Noot van de redactie: Dat lieten we ons natuurlijk geen twee keer zeggen. Inmiddels zijn we daar een borreltje gaan drinken, getuige bijgaande foto's).

Aangezien er indertijd een speciaal Nolet nummer van **Scyedam** is verschenen (nr 3 1992) hebben twee auteurs en ikzelf een paar zaterdagen op de distilleerderij doorgebracht om wat gegevens te verzamelen. Vóór de tweede wereldoorlog (en waarschijnlijk ook nog daarna) maakte J.A.J. Nolet voor Oud oude jenever, die deze onder de naam Oud in vierkante (type Bokma) flessen in Ned. Indië verkocht. Tot aan de overname in 1968 door Bols heeft Nolet voor Oud brandewijn gemaakt.

Twee etiketten voor OUD jenever resp. voor kelderflessen en kruik. Ze dateren van vóór 1928. Collectie Klaas Prins.

Over **Cohn**. De "N.V. Cohn's Wijn- en Spiritualiënhandel" was al voor de 2^e wereldoorlog op verschillende locaties in Schiedam gevestigd. Na de oorlog was zij gevestigd in een jaren vijftig (?) pand aan de Westerkade. In hetzelfde pand zat ook distilleerderij Van Dulken Weiland & Co.. Voor zover ik weet waren het heel gescheiden bedrijven. Er zijn in de vereniging mensen bezig om het een en ander over het bedrijf, en ook over hoe het "einde" is geweest te achterhalen. De achtergrond van de geheimzinnige merknaam '20/21' is ook niet bekend! In de 2^e wereldoorlog kreeg in 1941 de "Jodenfirma N.V. Cohn te Schiedam" een Verwalter. Zij had toen een gedistilleerd en wijnvoorraad van een miljoen liter, verspreid over 57 panden in Rotterdam en Schiedam. Zij kreeg ook een nieuwe naam: EUWUS. Dit staat voor "Europesche Wijn- en Spiritushandel". (bron: Marton van Hennik; 'Schaduwen over Schiedam' Uitgave Fonds Historische Publicaties Schiedam 1995.)

Mutaties 4^e kwartaal 2013:

Nieuwe leden:

Jan Galeslout, Westerdok 118, 1013 BH Amsterdam. Tel.nr. 06-51309962

Nieuwe en gewijzigde e-mailadressen:

Jan Galeslout:

jangaleslout@kpnmail.nl

Jet Schokker:

schokbrekers@gmail.com

Stichting Vrienden van het Jenevermuseum:

vriendenjenever@gmail.com

Overige wijzigingen:

Vanaf september heeft Bart ten Wolde de werkzaamheden bij Wynand Fockink van Jan Galeslout overgenomen en is het bedrijf overgedragen aan Bols.

Dhr. Gaasbeek is geen secretaris meer van de Stichting Vrienden van het Jenevermuseum, dat is nu mevrouw F. Verlinde.

Attentie:

Zoals u gewend bent is er weer een nieuwe ledenlijst gemaakt per 1 januari, waarin ook alle hierboven genoemde mutaties zijn verwerkt.

Wilt u s.v.p. uw gegevens controleren en het mij even doorgeven als er iets niet klopt?

Joke Andringa

Veiling de oude Flesch 2013

Willem van Traa

De keuze voor OCuisine in Utrecht voor de jaarlijkse veiling was een schot in de roos: centrale en makkelijk te bereiken ligging, ruime zaal en goede catering (broodje kroket was heerlijk). Daar moeten we vaker heen! Jammer genoeg bleef het aantal aanwezige clubleden beperkt tot zo'n 40 en bij het bieden lieten velen het afweten. Is de fut er een beetje uit of heeft iedereen alles al? Nu was het meeste aanbod ook niet echt bijzonder, alsof er spullen van zolder waren gehaald die toch weg moesten. Op de uitzonderingen, zoals de collectie glasblazersinstrumenten, werd wel goed geboden. Maar toch, met € 145 voor zo'n unieke groep instrumenten had de koper een mooie dag. Opvallend was dat wijnflessen minder goed verkocht werden dan gedistilleerd-flessen. Drie zeldzame mondgeblazen moezelwijnflessen, die met hun kenmerkende tekenen van het handwerk een lust waren om te zien, bleven eveneens onverkocht. Daar krijgt iemand nog spijt van.

Aan de veilingmeester lag het niet: de show was traditiegetrouw bij Peter Vermeulen in goede handen en de veilingcommissie werkte als een goed geolied team. Bravo voor die mannen!

Een paar cijfers: er waren 167 kavels, waarvan er 93 verkocht zijn, voor een totaal van € 2285. Mede dankzij de geschenken kavels kon de clubkas ruim € 200 incasseren. Een interessante, op het laatste moment ingebrachte schenking was één van de in ons blad 134 beschreven kruikjes met de Kuyper Oude Jenever, afkomstig uit de in Oostenrijk gevonden partij uit de jaren 1940. Kan althans één lid namens ons allen proeven hoe de jenever uit die tijd smaakte. Wat van de geschenken flessen onverkocht bleef zal op de Verzamelbeurs in Utrecht worden aangeboden.

Om te besluiten een aantal gelukkige kopers met hun aanwinsten (tegen de klok in);

(met Bootzfles): Erik Dubbelaar; (met grote truffelfles): Ria Smeets; (met blaaspijp): Jan Hooghoudt; (met likeurfles en 4-delige fles): Jan van der Meulen; (met grote en kleine fles): Bert de Jong.

Verzamelaarsjaarbeurs Utrecht 2013

Willem van Traa

De najaarseditie van de beurs is meestal de beste van het jaar. Toen ik zaterdag aankwam, stonden er lange rijen voor de kassa's en was het binnen goed druk. Op zo'n weekend lijken Marktplaats en Ebay ver weg te zijn als je alles kan aanraken en keuren en kan onderhandelen over de prijs. Hebben verzamelaars zich veel van de crisis aangetrokken? Natuurlijk heeft iedereen zich de afgelopen jaren moeten inhouden.

Grote aankopen moesten nog eens goed overdacht worden, maar niemand zal een bijzondere fles of glas voor een leuke prijs hebben laten lopen. De verkopers, die ik sprak, hoorde ik dan ook niet klagen: de mensen hadden er weer zin in. Al een aantal jaren wordt onze DOF stand opgebouwd, ingericht en drie dagen bemand door Jean Jetzer, Henk Pluim en John Poot. Zij zijn het

die de vitrines met hun eigen glazen en flessen vullen. Zij zorgen voor de boeken, het informatiemateriaal over de vereniging en de posters met de voorplaten van ons tijdschrift.

De andere DOF-leden kunen daarvoor niet dankbaar genoeg zijn. Deze stand en het tijdschrift zijn immers de belangrijkste communicatiemiddelen naar buiten toe. Verder waren zoals gewoonlijk Joke Andringa, Arie Vijfvinkel en Klaas Prins aanwezig, de laatste nog niet geheel genezen van zijn beenbreuk

Met de klok mee; Kiek de Jong in haar stand; Rob van Staveren, Willem van Traa, Klaas Prins en Wim Snickers hebben pret om een Boldoofles; later werd Rob gezien terwijl hij met molentjes liep; Horst Klusmeier en Thorsten Werhand; Peter Bood. Boven; Standinrichters Henk Pluim en John Poot rusten even uit. Links op de achtergrond maar nadrukkelijk aanwezig Joke Andringa.

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN · POTTEN · SLUITINGEN · (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Streekstraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Telefax 013 - 354682

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get! It provides a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a fruity note to your mixes. Shake, Serve & Excel with the global number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

BOLS CORENWYN 6 10
 NU OOK 6 & 10 JAAR GELAGRD.

BOLS Corenwyn is een superieur authentiek Hollands product. Door jarenlange rijping op Limousin eikenhouten vaten krijgt BOLS Corenwyn zijn goudgele kleur en lichtzoete, fluwelen smaak.

Meer informatie kunt u vinden op www.bolscorenwyn.nl

Geniet, maar drink met mate.

BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
 Pure bekoring.

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate